

РУСИН

**Людмила Шандалова
– лавреатка Премії
Александра Духновича
за русинську
літературу в 2015
році, котру уділює
Карпаторусинський
научний центр
у США.**

Фотка: З. Цітрякова

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXV, č. 4 / 2015

**КУЛТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ
ЧАСОПИС**

• На зачатку отворіня 6. Міджінародной літнёй школы русиньского языка і културы на Пряшівській універзіті у Пряшові выступили: (справа) пріматорка Пряшова Інж. А. Турчанова, посланець Пряшівского самосправного края Мгр. П. Крайняк і директорка Інштітуту русиньского языка і културы ПУ доц. ПгДр. А. Плішкова, ПгД.

• Цертіфікат абсолвента літнёй школы русиньского языка і културы перевзяв собі і молодый хлопець азійского походжіня Брет Ву з америцького Сіетлу.

Літературний вечур і передавання Премії А. Духновіча

Сполок русиньскых писателів Словакії, Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштітут русиньского языка і културы в кооперації з умелецьков агентуров RUTHENIAN ART і Театром Александра Духновіча **25. юна 2015 од 19.00 год. у Театрі Александра Духновіча в Пряшові** на ул. Яркова 77 приправив літературний вечур під назвов *Смутный клавн, віршы і гітары або русиньска поезія кус інакше*, споєный з передаванём Премії А. Духновіча за русиньску літературу 2015.

В програмі зазвучали віршы Штефана Сухого, Юрка Харитуна, Валерія Купки, Владіслава Сивого, Кветы Мороховічовой-Цвик і Даньелы Капралёвой, котры декламували герці ТАД: Ігор Латта, Людміла Козменкова, Зузана Ковалчікова і Ладіслав Ладомиряк. Вечур збогатила музика і спів презентована Владіславом Сивым і Томашом Сивым. Хореографію вечора мала Сільвія Новотна, сценарь і режію Яна Трущінська-Сива.

На конець святочного дня Премію Александра Духновіча за русиньску літературу 2015, котру фінанцує русиньскый філантроп Штефан Чепа з Торонта, передав писательці зо Словакії – Людмилі Шандаловій президент Капарпаторусиньского научного центра в США проф. Павел Роберт Магочій.

Цілий вечур був выдареный і збогаченый тым, же го приправили і реалізовали професіоналы, а то першыраз у Театрі А. Духновіча в Пряшові.

Людміла Шандалова – найновша лауреатка Премії Александра Духновіча

Премію Александра Духновіча за русиньску літературу за 2015 дістала **Людміла Шандалова** зо Свідника за книжку стишків про діти *Подъте діти, што Вам повім*.

Людміла Шандалова є писаттельков і културнов діятельков. Пише сценарі про школьскый театр, котрый выступує на Пряшівській Руси. На остатнім Фестивалі русиньской културы у Свіднику мож было попозерати гру „Wi-fin-tena princezna“, сценарь котрой написала лауреатка.

Першым стишком, який написала Людміла Шандалова, до котрого Осиф Кесо Кеселіца написав музику, были славны *Карпаты, Карпаты*.

Припоюєме ся ку многым гратуляціям пані Людмилі Шандаловій.

• Ёдна з членок пороты конкурзу, Др габ. О. Дуць-Файфер (зліва) з Педагогічної універзіты в Кракові представила оцінену книжку *Подъте діти, што Вам повім* Л. Шандаловой (всередині) а Премію А. Духновіча за русиньску літературу в 2015 році передав лауреатці президент Карпаторусиньского научного центра в США проф. Др. П. Р. Магочі. Фотка: М. Мравца

ОБСЯГ

4/2015
РУСИН

Літературний вечур і передавання
Премії А. Духновіча 1

Людміла Шандалова – найновша
лауреатка Премії Александра Духновіча 1

Святочне закінчіня Міджінародной
літнєй школы русиньского
языка і културы 2015 2

Державны экзамены на Інштітуті
русиньского языка і културы
Пряшівской універзіты 3

105 років од народжіня Павла
Цібере – вызначного русиньского
діятеля 4

Мєфодій Трохановскый, автор
першого лемківского букваря –
130. річниця народжіня 4

55 років од смерті Ігора
Грабаря 6

Богдан ГАМБАЛЬ, 120. років од
народжіня лемківского інстінного
маляря Никифора Криніцького
(Епіфана Дровняка) 6

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА,
ПгД., Сполок русиньскых писате-
лів і ёго роль в пестованю літера-
турного языка Русинів на Словакії 8

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, 3 книжков
під заголовком 13

ПгДр. Івана СЛИВКОВА, ПгД.,
Кідь любость пече... (і гріє...) 14

Гавриїл КОЛЕСАР, РДСА – руска
колонія у Онтарію 15

Мгр. Зденка ЦІТЯКОВА, доц.
ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.,
Русиньскый діалект улісько-уб-
ляньской долины на зачатку 21.
стороча (5) 17

Мгр. Яна БОГУСКА, Мгр. Івана
СЛИВКОВА, ПгД., Тема дротарь-
ства в словенській і русиньській
літературі (6) 20

Паєддр. Осиф РОДАК, Карпато-
дукляньска операція і ёй місце в
новодобій історії (3) 22

Святочне закінчення Міджінародной літньої школы русиньского языка і культуры 2015

По трёх тыжднях здобывання знань з русиньского языка, історії і етнографії карпатських Русинів на Пряшівській університеті, участници 6. річника *Studium Carpato-Ruthenorum 2015* ся **26. юна 2015** **зышли у пряшівскім пенсіоні Атріум**, жебы провести послідній сполочный вечур у Пряшові і, так як каждый рік, в приемній атмосфері закінчити далшый успішний річник того едукачного проекту. Святочный вечур моделювала **Ярослава Сисакова**, яка привітала штудентів, учітелів, гостів і вшытких організаторів, котры активно робили на реалізації 6. річника міжнародного проекту літньої школы, організованого **Інститутом русиньского языка і культуры Пряшівской університеты**. Як із самой назвы проекту видно, русиньскый язык і русиньска култура суть главными областями, на які є тот проект заміряный. Зато по вступных словах, презентуючих русиньскый язык, модераторка дала простор і найросшыренішому жанру русиньской културы – народній співанці і музиці в інтерпретації єдної з найліпших мужских співацьких груп – інтерпретів русиньской народной співанки на Словеньску, котра в програмі того проекту уж традиційно має своє місце – групі **ПАЙТАШЕ** зо Снины, яку веде **Мгр. Даньєл Гулай**, абсолвент Пряшівской університеты.

Выступлїня *Пайташів* до салы внесло приемну атмосферу. В ході вечора ся черяла музика, спів і говорене слово модераторки і главных організаторів літньої школы, цілём котрых од самого зачатку аж до кінця проєкту кождорічно є робити так, жебы домашні і заграничні гості ся в Пряшові чули добрі і любили ся ту вертати. Тішить нас, же кождорічно ся так діє. Кідь порахуєме дотеперішніх абсолвентів літньої школы, враховано уж тогорічних, то можеме конштатовати, же **цертіфікат Studium Carpato-Ruthenorum дотеперь здобыло 116 штудентів, з того 70 заграничних а 46 домашніх**, причім значна часть штудентів у тім проєкті взяла участь вєче раз. Є то наісто і вдяка тому, же веджіня університеты ся снажить робити много про підвышованя як кредіту університеты, так і про розвой русиністики, котра є єдным з єй визначных шпєціфік.

Тритыжднёвый проєкт, котрый окрема педагогічного процесу є богатый на културны акції розлічных жанрів, собі выжадує нелегку роботу міжнародного колектіву організаторів, який од року 2010 ся створив при Інституті русиньского языка і культуры Пряшівской університеты. Ёго членами суть люде розлічных народностей – русиньской, словеньской, мадярьской, америцькой, які суть обчанами розлічных штатів – Словакії, Україны, Канады, Споеных штатів Америки. Тот колектив таксамо в тых днях ославив свої **шєсты народенины**. На ёго челі стоїть директорка **доц. ПгДр. Анна Плішкова**, ПгД., яка у своїм приговорі підкреслила значіня літньої школы про розвой языковых компетенцій в русиньскім языку, розвиваня знань з історії етнографії і культуры карпатських Русинів, але таксамо і про пропагачію карпаторусиністики дома і

у світі, главно вдяка кождорічній участі заграничных штудентів. На літню школу їх найвєче приходить з Америки. Координатором пропагачной работы в Америці суть члєны Карпаторусиньского научного центра, на челі якого стоїть **проф. Др. Павел Роберт Магочій**, історік Торонтської університеты в Канаді і учітель історії карпатських Русинів на літній школі. Окрема організачной работы, кождорічно ся снажить зберати фінанції на штіпендії главно про штудентів з Україны. Лєма вдяка тому кождорічно на літню школу до Пряшова можуть прийти штуденты з Україны, де русиньскый язык ці карпаторусиністку з обєктивных причін доднєсь офіційно штудувати не мож ани на єдній університеті. Проф. Магочій тот факт підкреслив і в своїм приговорі, причім акцентовав потребу розвоя карпаторусиньских штудій посередництвом формованя фінанчных механізмів на забезпечіня кождорічної участі домашніх і заграничных штудентів, але і учітелів літньої школы.

В далшій части вечора штуденты тогорічної літньої школы собі перевзяли цертіфікаты о абсолвованю *Studium Carpato-Ruthenorum 2015* з рук директорки ІРЯК ПУ А. Плішковой. Окрема того директорка інституту подяковала вшытким учітелям і організаторам проєкту. Окрема подяковала Яні Трущінській-Сивій, авторці сценарія і режисерці Літературного вечора, який ся того року одбыв у цалком новій драматургії 25.6.2015 на великій сцені Театру А. Духновіча. Далє подяковала учітелям літньої школы: **Др. Кветославі Копоровій** з Інституту русиньского языка і культуры, **професорці Елені Будовській** з Джорджтаунської університеты в Споеных штатах Америки, **Мгр. Марєкови Гаєви**, екстерному сполупрацовникови ІРЯК ПУ, **професорови Павлови Робертови Магочієви** з Торонтської університеты в Канаді, **Мгр. Валєрієви Падякови** з ІРЯК ПУ і **професорови Миколови Мушинкови** з Пряшова. Не менше подякованя належить членам організачного колектіву літньої школы: **Аліці Вєтошевой, Тімеї Вєрєшовой, Здєнці Цітряковій, Михалови Павлічови і Катці Петрусовій**. А шпєціалне подякованя адресовала заграничным і домашнім добродітелям, котры фінанчно підпорили 6. річник літньої школы: **Надації CAF America, Carpato-Rusyn Society в Піттсбургу, Карпаторусиньскому научному центру в США, Інж. Мірославови Джупінкови з Тренчіна, Інж. Мірославови Рошкови зо Снины і Інж. Янови Шмайдови зо Свідника**.

Вечур ся закінчив славностнов рецєпціов у приемній атмосфері за співу і музику Пайташів, при якій собі тогорічны абсолвенты літньої школы і гості заключного вечора затанцєвали.

Мож повісти, же *Studium Carpato-Ruthenorum 2015* уж є минулостєв, але почас нєго організаторы уж зачали планувати **7. річник проєкту, який бы ся мав одбыти од 5. до 25. юна 2016**. Віримє, же і програм *Studium Carpato-Ruthenorum 2016* ословить новых штудентів так зо Словакії, як і зо загранича.

Державны экзамены на Інштітуті русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты

В днях 28. – 29. мая 2015 одбыли ся на Інштітуті русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові державны экзамены штудентів бакаларьского і магістерьского учітельского штудійного програму русиньскый язык і література.

В першый день обгаёвали свої работы кандідаткы на тітул бакаларь – **Александра Іванішова** і **Вероніка Шебестова** (їх бакаларьскы работы были з области русиньской літературы). Дві далшы кандідаткы: **Домініка Прочкова** і **Катаріна Петрусова** (писали свої бакаларьскы работы з другого апробачного предмету) абсолвовали заключны экзамены. З радостёв можеме конштатовати, же вшыткы штири кандідаткы

здали державны экзамены і zdobyли бакаларьскый тітул. Од наступного школьского року будуть продовжовати в штудію на магістерьскім ступню.

Другый день (29. мая) здавали экзамены дві кандідаткы з другого ступня высокошкольского штудія: **Бк. Яна Ріганова** і **Бк. Михала Гудакова**. Перша з них обгаёвала магістерьску роботу з методікы навчання русиньского языка, друга свою магістерьску роботу писала з другой шпеціалізації. Обидві кандідаткы здали успішно заключны экзамены зі zdobyли тітут магістер в шпеціалізації учітельство общоосвітніх предметів – русиньскый язык і література в комбінації з другим апробачным предметом.

-кк-, фоткы: **З. Цітрякова**

• Бк. А. Ріганова на державных экзаменах на ІРЯК ПУ обгаёвала свою магістерьску роботу з методікы навчання русиньского языка перед учітелями: (справа) ПгДр. К. Копоровов, ПгД., Мгр. В. Падяком, к. н., і іншыма.

105 років од народження Павла Цібере – визначного русинського діятеля

5. мая 2015 минуло точно 105 років од дня, коли народив ся правник і політичний діятель на Підкарпатській Русі і за границями – Павел Цібере.

Народив ся Павел Цібере 5. мая 1910 в селі Залужа на Підкарпатській Русі. Закінчив „руську“ гімназію в Мукачові і в роках 1930 – 1935 штудовав на Карловій університеті в Празі, де здобув титул доктора прав. Іщі як студент брав активну роль у діяльності „Общества карпаторусских студентов – Возрождение“, котре репрезентувало русофільську орієнтацію на панславянським і паціфістичним конгресах, котры проходили у 1930-их роках в Празі, Паріжі, у Відню і Бєлєграді.

Потім што ся вернув на Підкарпатську Русь у 1936 році, робив правника про сьельсогосподарський уряд. **Допоміг заснованню „Русского народного университета“, котрый мав філіалки в Ужгороді, Хусті і Пряшіві.**

В часі політичної кризи в Чехословачії в роках 1938 – 1939 Цібере виступав проти промадярської політики Андрія Бродія і Штефана Фенцика, но і проти проукраїнським властям Августіна Волошина. Як альтернативу засновав **Централну руську народну раду (1938 р.), котра до розпаду Чехословачії сполупрацювала з чехословацьков владов.** Головны органы той рады находили ся в Празі і Павел Цібере як генералный секретарь выбавив, жебы Августін Волошин не був годен хосновати назву „Карпатська Україна“ аж до часу, покля тото не буде схвалене будучім парламентом.

По розпаді Чехословачії у 1939 р. Цібере емігровав до Югославії і одты до Франції, де сполупрацював із Чехословацьким народным комітетом. Він поміг і мобілізації Русинів, котры жыли у Франції, до новосформованой Чехословацькой дивізії. В тім часі таксамо публіковав у журналі „Report“ статі, котры остро критізовали мадярський режим на Підкарпатській Русі.

По окупації Франції Німецьком Цібере одышов до Лондона, де го **президент Чехословачії в еміграції Едвард Бенеш** призначів членом Державной рады

(тогдышня екзілова влада). Цібере мав одповідати за вопросы, якы ся дотуляли Підкарпатської Русі. Жебы робити свої обовязкы, Цібере на тот ціль **засновав „Общество друзей Подкарпатской Руси“.** По нападжіню Німецька на Советський союз у 1941 році і по обновлїню дипломатичных односин чехословацькой влади в еміграції зо Советським союзом, Павел Цібере **был посланий до Москвы, жебы доїднав пропущіня Русинів, котры были арештованы за незаконный переход границь (1939 – 1941) із ГУЛАГ-ів і жебы zorganizовав їх мобілізацію до Чехословацького арматного корпусу генерела Лудвіка Свободы (1942 р.)**

В остатніх місяцях другой світової войны Цібере вернув ся до Лондіна і до Праги, де ся **ясно выразив, же не є согласный з тым, як президент Едвард Бенеш стратив інтерес о Підкарпатську Русь і єй судьбу.** Докінця вернув ся і назад до Москвы і наївно **пробовав забранити советській анексії і українізації Підкарпатя.**

В 1945 році, коли ся вернув домів, Цібере понукнув свої службы нововыникнутій Ужгородській державній університеті. В атмосфері „антиімєріалістичной“ гістерії, котра ся почала в Советським союзі, „чоловік із Западу“, подібный як П. Цібере, був нєлем підозрілый, а і небеспечный. У 1947 році го заарештовали як „британського шпіона“ і три роки був у московським арешті Лефортово. По трьох роках был посланий до сибірського ГУЛАГ-у. Освободжений был у 1956 р. почас хрущововского увольніня. Цібере наступив на Харківську університету, но по двох тыжднях был пропущеный як „безнадійный“. Вернув ся на Підкарпатську Русь, жив лєм з трафунковых работ і остатні роки жывота учів на основній школі. Умер Павел Цібере дня 28. юнія 1979 р. у Мукачові, на єго возлюблений, і кідь уж несвободный отчизні – на Підкарпатській Русі.

(Жрідло: П. Р. Магочій і кол. – „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“)

Мєфодій Трохановський, автор першого лємківського букваря – 130. річниця народження

5. мая 2015 минуло 130 років од дня, коли народив ся Мєфодій Трохановський, учитель, політичний і сполоченський діятель і автор першых лємківських букварів і читанок про діти.

Мєфодій Трохановський **народив ся 5. мая 1885 р. у Білцаревій на Лємковині,** на сєвєро-западнім окраю Карпатської Русі. По скінчіню Учительської семінарії в Кросні учителєвав у селі Угрин. В 1913 р. оженив ся з Констанцієв Дуркот, дівков визначного русинського діятеля і грекокатолицького священника о. Іоана Дуркота.

Перед І. світовою войною і по єй выбуху – то початок терору зо стороны австро-угорських властей і їх українських прихильників, котры фалошно пересвідчовали о тім, же ціла Лємковина была заселена шпіонами Росії – штату,

будучого безпосереднього противника Австро-Угорська у воєнським конфлікті. З тым звязана і русинська трагедія – Талєргоф і велє зінсцєнованых процесів (наприклад, процес о. Максима Сандовіча і пізніша єго смерть в Горлицях, першый і другый відєньскы процєсы, в котрых охочо проти Русинам свідчили українскы діятелі як Кост Левицький, котрый потім сполупрацював тыж із гітлерівцями, Кіріл Студинський ці Ярослав Весєловський, редактор українського „Діла“).

Трагічны події початку ХХ. стороча не обминули і Мєфодія Трохановського. По выбуху І. світової войны, 4. август 1914 р., был арештований і мучєный в арештах спершу в Новім Сончу, пак у Вадовіцях, а 12. сєптембра высланий до концентрачного лагру в Талєргофі. Одтам 30. мая 1915 р. был перевезєный до арешту відєньско-

го гарнізону, де в другім віденьскім процесі, котрый проходив од 4. септембра 1916 р. до 17. фебруара 1917 р., ведно з іншыма Лемками: **о. Гавриілом Гнатышаком** (не дочекав кінця процесу, бо вмер, замучений в арешті), **Димітріом Вислоцьким** (знаний шырше як Ванё Гунянка), **Семаном Буликом**, **Др. Ярославом Сёкалом**, **о. Романом Прислопским**, **Іваном Андрейком**, **Теодором Мохнацьким**, **Александром Милянйком**, **о. Федосіом Дуркотом**, **Миколаєм Громосяком** (пізнішым міністром рольництва Руской народной републіки Лемків) і другыма діятелями з Галичіны і Буковины, был обвиненый зо зрады австро-угорьской державы зато, же:

“... до 26. червця 1914 р. і по оголошыню загальної мобілізації, 31. липця 1914 р, оставали членами ріжных русофільских обществ в Галичынї і Буковинї, а своіом діяльністю і русофільском пропагандом рыхтували одорваня спомнених земель та части Мадяр од Австро-Мадярской імперії, підтримували внутрішню небезпеку для державы і провокували внутрішній бунт.”

Окрем Мефодія Трохановского, шість інших одсуджених были на смерть обісінём, але на основі амнестії нового імператора Карла I. з весны 1917 р., обвинены в другім віденьскім процесі были спасены од смерти, а кару замінили їм на доживотный арешт. Аж по войні вернули ся домів.

Конець I. світової войны і з ним конець австро-угорьської імперії – то велика зміна на політичній мапі Европы. Подля принципів америцького президента Томаса В. Вілсона „о самостановліню народів” і Русины зачінають думати о своій політичній будучности. Мефодій Трохановський активно діє за основаня русиньской державы. **Остає основателём і членом Руской рады в Криніці**, котра потім входить до складу, основаной кінцём 1918 рока, **Руской народной републіки Лемків**. Але новооснована держава – II. Польска републіка хотіла забути Лемкам запропоновану Вілсоном пробу самостановліня, бо як чітаме в тайных документах поліції в Новім Сончу з 24. юла 1921 р., грекокатолицькы священники **о. Юліан Сембратовіч** і **о. Еміліан Венгриновіч** ведно з **Методіом Трохановским** были обвинены, хоць про то не было причіны, як „*рускы фанатікы*”, котры занимають ся антидержавнов політиков.

Далше діятельство Мефодія Трохановского в міджівоєннім періоді, то організація русиньского фестивалу в Криніці (1930) і посвячіння памятного Талергофского хреста, што было причінов величезной маніфестації, в котрій взяло участь высше два тісяч людей і агітація до закладаня Лемками своіх ріжних склепів, або різного роду асоціацій, в тім і банково-кредітових, але тыж до сполоченьского і політичного діяльства.

З нагоды многих стріч Мефодій Трохановський фурт бісідовав о небезпеці українізації Лемків, а охранов перед нёв може быти лем освіта, едукація і розвиток лемківского языка і културы. В октобрі 1932 р. того діло

было піднимано на стрічі русиньских діятелів у Горлицях, што было початком до основаня о рік в Саноку, 8. децембра 1933 р., такой рівно 15 років по основаню Руской народной републіки Лемків, **першой в історії організації русиньского напрям** – „**Лемко Союз**”, котрый выдавав тыж новинкы **Лемко** (ей шефредактором был **М. Трохановський** а выдавана была в Новім Сончу 1934 року, в Криніці в роках 1934 – 1936 і у Львові в роках 1936 – 1939). Тота організація ясно сопротивляла ся українській пропаганді і агітації в церквах і школах, домагала ся од церковных властей выдїлїня окремой (од насиченого українським

націоналізмом єпископством у Перемишлю) єпархії, што ся подарило в 1934 р. за помочи Апостольской адміністрації Лемковины.

Як єден з визначных діятелів Лемко союзу, **Мефодій Трохановський** ся причінив о заведжіня лемківского языка до шкіл (1933 р.). Сам был автором першых учебників про діти. Спід ёго руки

вышли „**Буквар. Перша книжечка для народных школ**” (1935 р.) і „**Чытанка. Друга книжечка для народных школ**” (1936 р.). Попри тім, зачінаючи од школьского рока 1934/35, М. Трохановський **был ініціатором курсів про учітелів лемківского языка в Учительській семінарії в Старім Сончу**.

Хоць Лемко союз ясно підкреслєвав лояльність ку державі, в котрій жыють Русины-Лемкы, і мають окрему од української, але тыж русофільской, ідеологію,

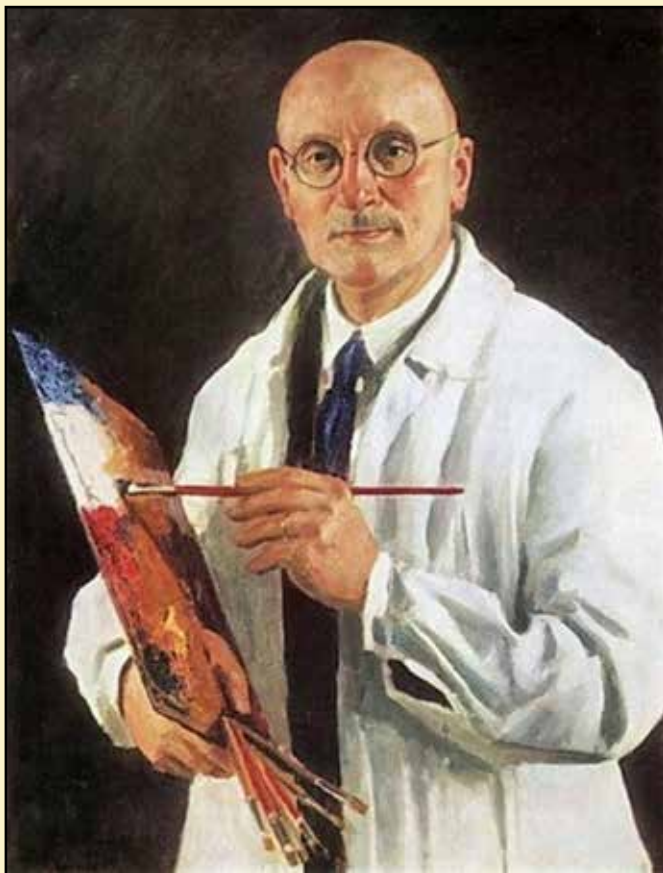
утвєджаючи модерный русиньський народный напрям, од 1936 р. власти II. Польской републіки помалы зачали ся одвертати од лемківских снажін і помочи в едукації Лемків, замінюючі русиньских учітелів на Лемковині Поляками, што было причінов делегацій до Варшавы і **протестів зо стороны Мефодія Трохановского**, котрый помагав тыж стрічі зо самым премьером.

Лемківскы мрії і надії скінчили такой із выбухом II. світової войны. Націсты і їх помічники (даколи тоты самы, што почас I. світової войны „помагали” австро-угорьским властям нищити вшытко, што русиньске) вводять новы порядкы і „правильны” ідеології, хоць подібными методами.

21. юна 1941 р. Мефодій Трохановський є арештований гітлерівцями, бо зась ся находит в списку, сотворєнім зась українськыма діятелями, помагаючи́ма націстам контролєвати русиньске етнічне общество, лем теперь не явить ся антиавстрійским, антипольским, лем – як ся вказує – просвітськы. Ведно з іншыма лемківскыма діятелями до кінця войны находит ся в арешті в Кельцах.

В 1944 р. виходить з німецькой, але іде до советьской неволі, арештований через НКВД. Ёго нелегкий жылот продовжує у наступній русинькій трагедії XX. стороча – неславній акції „Вісла”. Ведно з родинов є выселєный до Вроцлаву, де занедовго **вмерать 15. фебруара 1948 р.**

55 років од смерти Ігора Грабаря

• Автопортрет визначного реалістичного витварного умелця Ігора Грабаря, котрый мав русинське коріня.

16. мая 2015 минуло точно 55 років од смерти визначного витварного умелця, уменізателя і рештаватора русинського походжіня, котрый діяв у Росії і в Советьскім союзі – Ігора Грабаря.

Народив ся Ігор Грабарь 3. марца 1871 року в Будапешті. Народив ся в періоді, коли ёго отець Еммануїл Грабарь репрезентовав Русинами населены теріторії

як посланець угорського парламенту. Ёго матірь Олга была дівков русинського політичного діятеля Адолфа Добрянського – першого посланця в Угорьскім сеймі за Русинів і Словаків.

У 1880 році были родічі Грабаря примушены емігрувати до Російської імперії. Родина зачала жыти в місті Єгорьевск, выходні од Москвы, де Ігор Грабарь закінчив гімназію, і потім продовжовав у штудіях на Санкт-петербуржській академії умень і пізніше в Мніхові і Паріжі. По штудіях вернув ся до Росії і зачав малевати країны в імпресіоністичнім штїлі, котры му здобыли репутацію „поета російской зимы“. Но іщі векшого успіху Грабарь здобув у рамках теорії уменя і історії російского уменя. **Його найвизначнішов і найзнамішов работов є монументална „История русского искусства“ котру выдав в шестёх томах у роках 1909 – 1916. Так само был заснователём руху „Миръ искусства“.**

Од 1913 р. робив директора славной Третьяковской галерії в Москві і за советьского режіму ся став єдним із основных людей при рештаврованю і всокочіню памяток витварного уменя. **Был оцінений титулом академіка Академії наук СССР і академіка Академії умень СССР.**

У мемоарах, котры были выданы у 1937 р., Грабарь споминать на дітячі роки, котры він пережив на газдівстві діда в селі Чертіжне на теріторії днешній выходной Словакії. В тій публікації подавать і інтересны позорованя, котры дотуляють ся односин Русинів до Росії, котры были іншы, як погляды ёго діда, русофілно орьєнтованого Адолфа Добрянського. Спомины містного русинського населіня на вояків російской царьской імперії не мож было назвати позітивныма, як думав ёго дідо. У 1955 році Грабарь навщівив Підкарпатську Русь і подаровав там 26 образів на полотні і 24 графічных работ Закарпатському музею.

Умер Ігор Грабарь в Москві 16. мая 1960 року.

П.М.

Богдан ГАМБАЛЬ, „Руска Бурса“, Легніця, Польско

120. років од народжіня лемківського інсітного маляря Никифора Криніцького (Епіфана Дровняка)

21. мая 2015 минуло 120 років од дня, коли в Криніці народив ся єден з найвизначнішых представителів наівного (інсітного) витварного уменя – **Никифор Криніцький** (власным меном і призви́ком **Епіфан Дровняк**). Народив ся на Лемковині, т. є. в северозападній части Карпатської Руси, котра тогды ціла належала до Австро-Угорьска. О Епифанови Дровнякови мож найти на інтернеті велё інформацій. Найвеще тых о витварнім уменю Никифора, ку котрому мені – як витварному некритікови, або малярёви – тяжко ся высловити. Зато днесь повім менше о Дровнякови-малярёви, а вещь о малярёви-Русинові.

Дровняк – витварный умелець

Епифан Дровняк пришов на світ як неманжельска дітина Евдокії Дровняк, Лемкынї, котра занимала ся прятанём в криніцьких купельных пензіонах.

Бідне дістинство, а і статус неманжельской дітины, не доволили Дровнякови здобыти

освіту. Был фізичні ганчований, бо невыразні бісідовав, мав у в голові свій образ тогдышности, котрый переливав на папірь, обал зоштыта, кавалець полотна, на котрых міг по своєму намалевати ёго верзію світа.

Найстаршы знамы малюнки Епифана Дровняка походять сперед 20. років XX. стороча. Сучасны критіки видять

• Портрет Никифора Криницького, властним меном Епіфан Дровняк.

великий прогрес Дровняка од тамтого часу. На його роботах видно поправлення неправильно положених ліній, корекцію перспективи, што свідчить о великій таланті того самородного лемківського умельця. Але його геній у 30. роках видять інші умельці і меценашы умения, котры приводять го до найвекшых галерій Европы – од Львова по Паріж.

Але Дровняк далше жыє в біді (кус ся му поліпшыло при кінці жывота, але лем „кус“). Далше просить о скыбку хліба, о папірь, на котрім бы міг малювати, о кажду поміч. Сидить на своїм облюбенім місцю на криницькім корзі, продаючи свої творы туристам, котры часто підпорюють го символічним грошом, лем жебы ся од них одчипив, беручи куплений образок і шмаряючи го одразу до найближшого коша.

Карьера Дровняка (а при тім ліпшый матеріальний статус) іде допереду од кінця 40. років ХХ. ст., коли по виставах у престижних галеріях Европы, в тім числі і в паріжській галерії Діны Верні (1959), найвекшы світові галерії отворяють перед ним свої просторы.

Епіфан Дровняк вмер 10. октября 1968 р. у Фолуші, а похований є в Криниці.

Дровняк – умелець з Австро-Угорьска

Кількість названь, псевдонімів і імен Дровняка може давати велё на задуманя. Напевно похрещений быв меном **Епіфан**, але потім, коли уж зачав малювати, сам ся назвав **Некифором**. Пак, підписуючи свої творы, придавав іщі призви́ско великого польского маляря, называючи ся **Негифором-Матейком**. Исто знав о тім, што то псевдонім? Може хотів быти приватно **Епіфаном Дровняком**, а світу ся вказати як Не-тифор?

Плагат його варшавской виставкы з 1949 р. інформує, же автором є „**Йоан Никыфор**“ (Jan Nikifor), а в 1963 р. Епіфан Дровняк остає урядовым рішынём **Никыфором Криницькым** (Nikifor Krinicki). Наконєць в 2003 р. Районный суд в Мушыні вертат лемківському генію його правдиве мено і призви́ско – **Епіфан Дровняк**.

Дровняк – Австриак-Мадяр (Австро-Мадяр?), Поляк,

Русин, ці Українець?

Зроджений із глухонімою, бідною Русинкы умелець, народжений іщі за часів Австро-Угорьска, не міг мати такий великий таланту, кібы плинула в ній лем русинська кров... Зато дотеперь находиме такой во вшиткых джерелах інформацію, же Дровняк был Поляком лемківського походжіня. Ёго мати была Русинков, але отець – наісто мусив быти польскым умельцем.

Довгий час ся говорило (тота легенда поширёвана є і днесь), же вітцем був єден із Геримських, часто приходячих до Криниці, жебы ся порядні напити і порядні... Но так, але жебы... з глухонімов жобрачков, носячов воду до тамтышніх пензійонів? Великий польскый маляр Геримский мусив бы быти добрі (а і довго) напитый, жебы мати романсу з Евдокіев Дровняк.

Початок карьеры, кідь бы так назвати його жывот, Епіфана Дровняка припадуть на 20. і 30. роки ХХ. стороча. То період, коли по 123 роках забраня, II. Польска республіка зась обявляє ся на мапі Европы. Але жебы зліквідовати основне попертя нової державы і зміцнити свою позицію, треба їй якнайвече народных героїв. Зато визначный Русин кус не пасує до міцно „патріотічных“ настроїв міжвоєнного періоду, в котрім о Лемках часто ся пише як о „забытых Поляках“, не позераючи ани на то, же тогдышня держава коротко підпорёвала лемківскы еманціпачны снажіня.

Далша часть „карьеры“ Дровняка проходить в часі і по проведеній комуністами акції „Вісла“. Епіфан Дровняк, геніальний „польскый“ примітивный маляр, тыж остає, не знати чом, выселений. Судьба го шмарила під Щетін (а по правді – шмаряла, бо выселяли го трираз і трираз до Криниці вернув ся піше, або годным транспортом).

Непокірний ганчований пан із грекокатолицькым хрещінём по 1947 р. зась не міг офіціально быти Русиним, бо такой вшиткы, котры не были запланованы до експресной асиміляції на місцю, остали выселены, а окрем того, комуністы

• Єден із образків лемківського наївного маляря Никифора Криницького.

выкреслили Русинів із комуністичної листини допущених до екзистенції народів. Зато, найперше остав **Яном Криницьким**, жебы потім офіційно на наступних сорок років міг быти **Никифором Криницьким**.

Політичні перемины 1989 р. приносять надії, предовшитком в обшырі направліня кривд, комуністичных провин, але дають тыж можность задумати ся над дотеперь „польскым” умелцём.

На внесок Об'єднання Лемків (української організації, зареєстрованой в 1990 р. як реакція на основаня в 1989 р. русинського Товаришыня Лемків), справа **Никифора Криницького** трафлять до суду. Внескодавці (при спертю з стороны Товаришыня Лемків), одкликуючи ся на матрику

народжіня Епифана Дровняка та реляції свідків, підтверджаючих, же **Дровняк і Криницький** то єдна особа, принавернули світу правду о геніови наївной штуки.

Не треба было довго чекати, жебы давным „польскым” умелцём заінтересовали ся „іншы”. Тото, же іщі у многих жрідлах чітаме, же быв Поляком лемківського походжіня, уж ем писав. Тепер, входячі на сайты, котры повинны чітати лем „свідомы” того кроку, дізнаєме ся, же півсвідомый зовнішнього світа Лемко, народжений в Австро-Угорську, будучі потім Поляком, днесь може быти докінця „свідомым” Українцём із Лемківщини.

Интересує ня, як на тото зо своєю перспективі (а хосновав єй наш умелець геніально) позерать згоры сам **Епифан Дровняк-Никифор**?

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

Сполук русинських писателів і ёго роль в пестованю літературного языка Русинів на Словакії

Історичный контекст

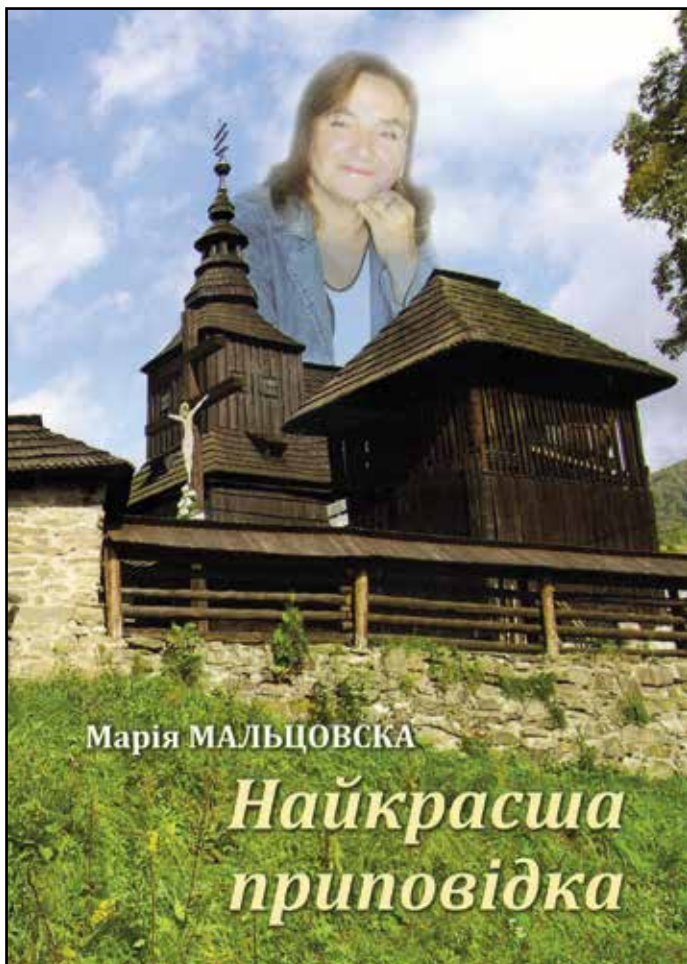
Само собов, літературу писану о Русинах а ай по русинськы творили авторы і перед роком 1995, респ. перед новембром 1989. В контексті того треба припоманути, же літературна сфера і вживаня материнського языка Русинів в ній є єдинов сферов, де споїня сучасности з минулостёв не было перерване¹, она ся розвивала континуално в розлічных періодах історичного розвитку. Інакшыма словами, тзв. народны поеты, які зо своїм народом зіставали певно звязаны все, в часах політично приязных і неприязных - в першім ряді через ёго язык, а дале через темы ёму близкы і зрозумілы, які одображали ёго каждоденны радости і старости, забезпечили континуалный розвиток Русинів аж до періоду недавно минулого, названого історіками як третє народне возроджіня Русинів. Як конштаує Анна Плїшкова, з даного аспекту є великим щастём про каждый народ, кідь має особности, котры в різних сполоченьскых ситуаціях находят силу вступати на літературну сцену. Так література в народнім языку Русинів ся творила і жыла міджі народом неперестанно². Якраз вдяка тій континуалности было лем природным, кідь по новембрі 1989 зазвучав голос народных русинських поетів іщі з векшов силов, а кодифікація языка лем зміцнила чутя достоїнности материнського слова. На літературну сцену выходять в першім ряді народны поеты, котры до того часу писали містныма русинськыма діалектами (Анна Галгашова, Юстина Матяшовска, Марія Полчова, Гелена Ѓіцова, Штефан Смолей, Михал Павук, Осиф Кудзей, Еміл Цапцара³...), але ай тоты поеты і прозаїци, што перед новембром 1989 творили по українськы і спонтанно перешли на русинський язык (Марія Мальцовска, Марія Ѓірова, Анна Владыкова, Меланія Германова, Анна Галчакова, Михайло Гиряк, Николай Гвозда, Миколай Ксеняк, Юрко Харитун, Штефан Сухый...). Третє русинське народне оброджіня принесло ай новых поетів, котрых якраз возродный процес Русинів і наслідна кодифікація языка іншпировали к писаню поетичного слова а тыж прозовых творів (Квета Мороховічова-Цвик, Івета Мелничакова, Ірена Гунярова, Мірослава Лацова, Світлана Шковранова, Николай Шкурла, Миколай Коневал, Петро Женюх, Павел Янцура, Петро Ялч, Петра Семанцева, Мілан Ѓай...).

синьских писателів як наслідователя выдаваня красной літературы в народнім языку Русинів

Перед тым, як представиме активіты Сполку русинських писателів на Словакії од ёго взнику, зробиме куртый экскурз видавательскых активіт Русинів в рамках розлічных літературных ці культурно-сполоченьскых сполків в минулости. Якраз публікації красной літературы (або холем малый простор, присвячний умелецькій літературі в добовых друкованых періодіках) нам подають свідоцтво о розвитку красного писменства, (а посередництвом нёго ай розвитку языка Русинів) яке, як сьме выше увели, розвивало ся міджі Русинами континуално, без перервы. Абы ся могло розвивати, ід тому приспіло дакілько народнобудительскых сполків (в минулости званых общества, прото ай в їх назвах домінує тото поменования; їх активіты ся датують на другу половину 19. стороча), котрых предметом активіт было, окрім іншого, ай публікованя умелецькых текстів ці то уж на сторінках розлічных періодік (місяцёсловів-календарів, алманахів...), або нескорше в рамках книжок, выдаваных про примарну едукацію в материнськым языку Русинів (букварів⁵, граматік, чітанок...). В контексті видавательської роботи, само-собою, выходить на поверьх ай вопрос языка, яким бы мали даны публікації виходити.

Так язык, як ай народна ідентіта природно виплавали на поверьх як основны знаки, котры спроваджають народно-ідентифікачны процеси Русинів під Карпатами, але ай сусідні славянськы народы⁶ в другій половині 19. стороча. Історичны назвы сполків суть значно архаїчны, зато уводиме ай їх вольный переклад.

Як першый, котрый історія зазначіла, був Пряшівський літературный сполук (**Літературное заведение пряшевское**⁷, 1850 – 1856). На основі доступных інформацій о добовій соціалній і культурно-сполоченьській ситуації, за якої vznikло Літературное заведение пряшевское, і о наслідній ідеї ёго заснователя, грекокатолицького священника А. Духновіча можеме конштатовати, же якраз Літературное заведение... своїм замірянём было якбы попередником сучасного Сполку русинських писателів в найвекшій мірі. Александер Духновіч, в контексті шырїня славянофільскых ідей, як і общой політичної ситуації, відів в тім часі захрану свого народа в приклоїню ся ід (вели-

Марія МАЛЬЦОВСКА

Найкрасша приповідка

• Вибране з прозової творчості першої із Словенська письменниці – М. Мальцовської, котра здобула найвищу оцінку – Премію А. Духновича за русинську літературу. Публікацію видав Сполук русинських письменників Словенська у 2012 році.

ко)руському народу, як і к (велико)руському языку, хоч з другого боку розумів, же найприроднішим языком є народный язык Русинів, бо він є зрозумілий про найшыршы масы простого народа. Заміряня і видавательскы активіты сполку суть охоплены в Духновичовых словах, же „общество“ „возникло під покровительством Ёго преосвященства Архієрея Пряшевского, Пана Осифа Гаганця із таким цілём, абы про освіту русиньского народа ужыточны книжочки ся выдавали, жебы тот народ поступно ку читаню і благородным наукам привыкав, і даколи до блаженішого ставу ся дістав.“⁸ Анна Плїшкова в зборнику русиньской поезії **Муза спід Карпат** пише: „...были то зачатки будованя фундаментів новой русиньской літературы“⁹. Сполук ся орьєнтовав передовшыткым на публікачну чінность, выдавав Місяцёсловы, Алманахы, в котрых так выник простор на публікованя творів народных поетів. Як о Духновичови написав ёго наслідователь, тыж грекокатолицький священник а таксамо на свою добу найплодніший бадатель Николай Бескид (1883 – 1947), Духнович сам творив (писав стишки, комедії, забавы...)“¹⁰ і в Літературнім заведенію... споів таких писателів-народных будителів як А. Павловича, І. Выслоцького, І. Ріпу, П. Лодія, А. Коцака, Г. Тарковича, А. Вальковского, М. Андрейковича, В. Довговича, М. Лучкая, М. Невицьку, А. Крігер-Добрянську, Т. Подгаецьку, А. Лабанца, П. Кузмяка. Сполук здружовав дакілько десятків членів¹¹ і „выдав десять книжочок“¹². Першым видавательським почіном сполку був *Місяцёслов* (1850), далшыма виданнями были молитвенна книжка *Хліб душі*, *Книжиця читальная для начинающих*¹³, *Алманах першый угорьско-руський на 1851 рік*, в котрім був опублікований знамый Духновичів вірш *Вручаніє* (Я Русин був...). Якраз алманахы мали велике значіння, бо они ся стали єдиним в тім періоді місцём на публікованя поезії (а

то нелем духовной) русиньских авторів, таких як: А. Духнович, А. Павлович, О Шолтыс, П. Янович, М. Невицька, А. Лабанц, І. Выслоцький (публікував під псевдонімом Орол Татранський, што сігналізовало перепойня на обродительскы активіты словацького народа). Велику ціну про розвиток літературы мали два зборники Духновича: *Поздравление русинов на г. 1851* і *Поздравление русинов на г. 1852*, які ся стали маніфестом новой русиньской літературы¹⁴. В обцім про тот період є характерна ідея (велико)руської народної орьєнтації, но штудуючі Місяцёслов, мож збачіти, же приятём (велико)руського літературного языку карпаторусиньска інтелігенція ся не зрєкла перспективной языковой самостатности. Ясно то дефіновав визначный карпаторусиньський публіциста, редактор і писатель того періоду Александер Гомічков в передслові ід ужгородському Місяцёслову на рік 1865: „Мы имѣемъ нашу власную литературу, которая не притискается на чужину“ (Плїшкова¹⁵). Накілько тот сполук зєдіняв лем русиньску еліту з Пряшівщини, Духнович ведно з Раковским і Добрянським вирішили сполупрацювати ай з русиньсков інтелігенцією дале на выході тогдышніх підкарпатських жуп із центром в Ужгороді. Єпископы Поповіч і Гаганець підпорили тоту думку і в році 1864 був потверджений штатут Сполку св. Василя Великого (**Общество Св. Василия Великаго**¹⁶, 1866 – 1872). Выдають ся надале Місяцёсловы, в яких суть публікованы творы красной літературы. На літературну сцену выходять такы мена як: І. Сильвай, Е. Фенчик, А. Митрак, Ю. Ставровський-Попрадов і іншы. Опроти першому сполку, тот росшырив свої видавательскы активіты о літературны часописы. В році 1867 в Ужгороді зачинать выходити першый часопис про Русинів выдаваний на їх етнічній теріторії з назвов *Оучитель*¹⁷ (*Учитель*). В тім істім році зачали выходити церковно-літературны часописы *Свѣтъ*¹⁸, і *Новый Свѣтъ* (редактором був священник Віктор Гебей), пізніше то были новинкы *Карпатъ*, на сторінках котрых окрім публікованя літературных творів зачали ся інтензивніше розвивати ай языковы спори. Были то фактично першы часописы, адресованы Русинам в тогдышнім Ракусько-Угорьску. У 1895 році дякуючі сполку в Ужгороді обновила свою роботу славянська друкарня¹⁹ і тым знову vznikла можливість друкувати азбучныма графемами, што была, хоч і мала, но предці лем противага протів все міцнішой латинізації і мадярізації. Русиньска інтелігенція ся поступно ділить на два таборы. Старша генерація – русофілы (з нима сімпатизовали А. Добрянський, А. Митрак, Ю. Ставровський-Попрадов, Іоан Раковский) підпорвала языкову орьєнтацію на Росію і в своїх літературных творах жывали (велико)руський язык, хоч ай у властнім – карпатським варіанті. Другый табір – русинофільський (підпорвали го Н. Гомічков, Ф. Злоцький, Л. Чопей) творили передовшыткым представителі молодшой генерації, які розуміли неприятельность хоснованя (велико)руського языку як языку чужого в русиньскім просторі. К писателям народної орьєнтації того періоду мож зачлєнити окрім общо знамых А. Духновича (котрый, хоч і лавіровав міджі (велико)руським і русиньським языковым напрямом, розумів, же култівованый народный язык предці лем може быти найприродніше средство, зрозуміле без докладного учіня ґраматики і тлумачіня незнамых про містне жытельство слов) А. Павловича, ці А. Кралицького, ай такы мена як: Николай Нодь, Іван Выслоцький і другы. По роспаді сполку, видавательскы активіты грекокатолицькой духовной інелігенції продовжують. Сільський священник Євгеній Фенчик выдає часопис *Листокъ*, і ёго літературну прилогу *Додатокъ к Листку* (выходили в роках 1885 – 1903). Кідь возьмеме до увагы факт, же ани Духновичови, а ани Павловичови ся за їх жывота не подарило выдати друком властны творы умельцкой літературы²⁰, за великий успіх сполку мож поважовати виданя двох прозовых творів Анатоля Кралицького: **Иван**. Повесть из народной жизни. (Ужгород: 1869, 191 с.) і **Пиявица**. По-

весть из угорско-русской народной жизни. (Ужгород: 1869, 48 с.)²¹, котры были выдрукованы про народны бібліотеки в рамках едіції Народное чтение.

Фактично в приближно єднакім часовім періоді як Сполук св. Василя Великого заложив Духнович ай Сполук св. Яна Крестителя (**Общество св. Иоанна Крестителя**, 1862 – 1874). Характернов рисов періоду цінности того сполку было зміцніня боя протів сильной мадярізації, што было призначне ай про словацкых народных будителів того періоду (в році 1844 заложив Міхал Мілослав Годжа сполок Татрін). У своїй роботі ся сполок базовав передовшыткым на харітативны активіты, главні на поміч худобным штудентам (Алумнеум – інтернат, котрый Духнович заложив у Пряшові про бідных штудентів).

Перед зачатком першой світової войны народный живот Русинів на Пряшівщині упав на найнижшу уровень і піднимати ся зачав аж по першій світовій войні, в першій Чеськословенській республіці, сучастів котрой была ай Підкарпатська Русь. Важну роль в тім періоді одограв Руський культурно-освітній сполок А. Духновича (**Русское культурно-просветительное общество имени А. В. Духновича**²², 1923 – 1948). Сполок ся концентровав на роботу міджі людьми по русиньскых селах з цілём, ослвити якнайшыршу масу. Наконєць, свідчить о тім ай число членів, котре ся раховало не на десятки, як то было в припаді Літературного заведенія²³, але на тисячі, а ведно з членами читальне, котры общество в рамках своїх активіт закладовало по селах ся того число приближовало ід 15 000 членам²⁴. Вызначовав ся богатов едічнов цінностів. Поки іде о новинки і часописы, в роках 1923-1924 выдавав часопис *Карпатский край*, в роках 1928-1933, респ. іщі і в році 1938 выдавав *Карпатский свѣтъ*. Од 1. мая 1932 *Карпаторусский голосъ* выходив докінця як денник. Но найбекшый простор на друкованя умелецкых творів vznikло выдананєм календаря з назвов **Русский народный календарь**, котрый выходив в накладі аж 10 000 фалатків. В серії Издание (выходило в роках 1924-1937) сполок выдав 115 книжок з области історії і літературы. З языкового погляду то были публікації в руськім языку (авторами были руськы емігранты), але тыж публікації молодой русофільскы орьєнтованой інтелігенції. Основа їх языка ся базовала на (велико)руськім языку, з елементами народного языка Русинів. Окрім одборных публікацій сполок в едіції **Народная бібліотека** выдавав книжки умелецкой літературы про шыроky народны масы, чому був приспособлений ай їх язык. Народная бібліотека в роках 1941-1944 выдала 32 публікацій одборной і красной літературы од підкарпатських авторів. З ініціативы сполку фунговала таксамо ай організація **Школьная помощь**, котра окрім харітативных активіт орьєнтовала ся ай на выдаваня учебників і популярной літературы. Вшыткы названы выдавательскы активіты даных сполків суть таксамо ай документаций невырішеного языкового вопросу і наслідных языковых спорів о тім, який язык мають Русины під Карпатами хосновати, окрім іншого, ай в краснім писменстві: (велико)руськый ці ся базовати на містный народный язык? В міджівойновім періоді ся обявила, хоць ай в малій мірі і третя орьєнтація – проукраїнська (репрезентована передовшыткым українськыма емігрантами на теріторії Підкарпатської Руси і сполком Просвіта), хоць на Пряшівщині ей позиції не были барз міцны²⁵. Наконєць але запас міджі (велико)руськов і українськов языковов орьєнтацій в міджівойновім періоді був на хосен русиньской орьєнтації, бо містне жытельство практично не овладало ани єден з языків, зато ай школы на низшых ступнях базовали на домашній традиції і народнім языку. Тот факт ся одбив ай на языку, в котрім ся публіковала красна література того періоду. Перегляд авторів і їх поезії, котра была писана народным языком Русинів мож найти в публікації **Муза спід Карпат Зборник поезії Русинів на Словенську**. (1996) зоставителькы Анны Плїшковой (їх мена сьме увели на зачатку нашой статі). Кідь не береме до увагы пару выдань в народнім языку (респ.

в языково корігованых містных діалектах) бывшой культурно-сполоченської організації „Культурний союз українських трудящих“, котра мала забезпечувати в часах по другій світовій войні (од пятьдесятых років 20. стороча аж до року 1989²⁶) культурны потреби Русинів, якраз на творы тых авторів могла в зачатках третєго народного возроджїня надвязати плеяда далшых – сучасных русиньскых авторів, але то уж є капітола зроду новой етапы русиньской красной літературы, на базі нормативного русиньского языка.

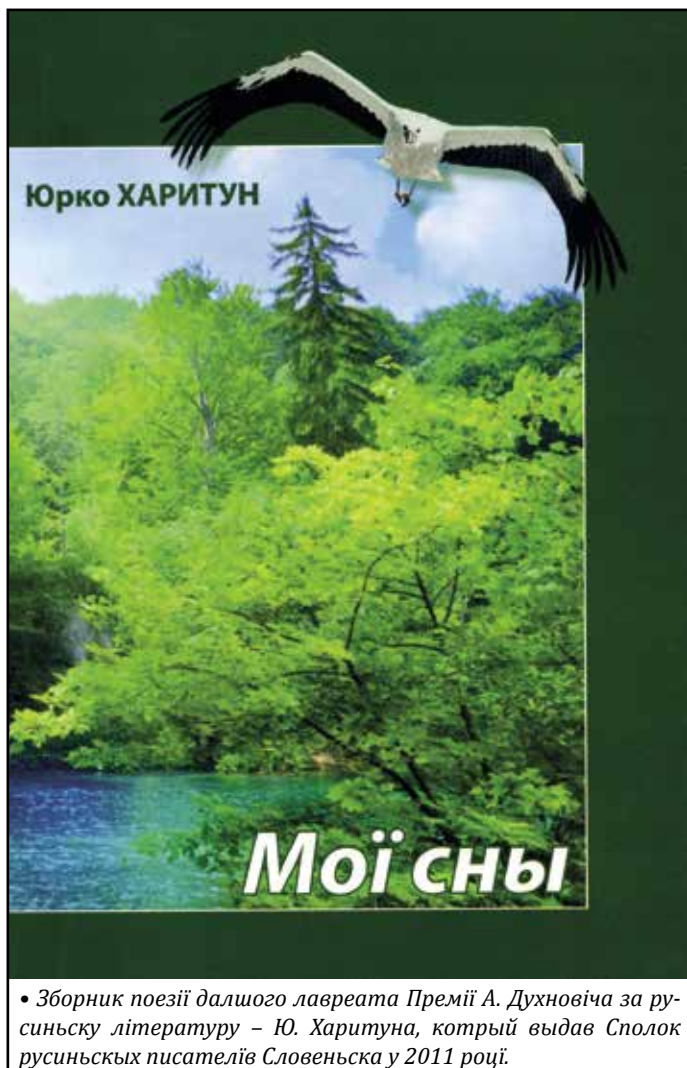
Язык як основный інштрумент етнічної орьєнтації і єго аплікація в красній літературі Русинів по році 1989

Выходячі з богатой культурно-народной минулости Русинів, яка, хоць ай не принесла ясны і конкретны одповіді на вопрос ідентіты і материньского языка, но послужыла як компас при становлїню пріорітних цілів третєго русиньского народного оброджїня, котры сі становила перша поновемброва прорусиньскы орьєнтована культурно-сполоченська організація – Русиньска оброда. Было їх дванадцять²⁷, причім першы два давали ясну одповідь на два невырішены вопросы з минулости: вопрос ідентіты (узнаня Русинів за самостатну народностну меншыну зо вшыткыма правами, котры ей гарантує устава) і вопрос материньского языка (кодифікація русиньского списовного языка). Само собов, выдаваня красной літературы в уж знормованім языку Русинів на Словакії было природным продовжїнем розвитку красного писменства міджі Русинами. Такой рік позад заложїня Сполку выходить єго першый Русиньскый літературный алманах, котрый є уведжений статів першого председа сполку, теоретіка літературы Василя Хоми: *Як дале? Роздумы о судьбах русиньской літературы*. Василь Хома практично як першый в розвитку новодобой русиньской літературы поменовав народну орьєнтацію Русинів ай на літературнім полю: „*Выходжаме з будительской ініціативы Духновича, бо она перманентно зоставать продуктивна для Русинів і в днешнім часі. Твердо ся надїєме, же таков зостане і в будучности. І наприк тому, же суть боягузы, котры глядають чуждї орьєнтації. Наша орьєнтація є лем єдна. Така сама, яку выголосив Духнович: Я Русин был, єсьмь і буду...*”²⁸. Першый (по році 1989) русиньскый літературный алманах нелем же надвязав на традиції алманахів Александра Духновича, але выходить сімболічно ай в юбілейнім року Духновича (в році 2003, коли минуло 200 років од єго народжїня).

Листуючі далшы выданя алманахів (доведна їх вышло девять, потім з доводу несхвалїня проєктів на далшы алманахы было їх выдаваня заставлене), можеме ся дізнати о чім писали, але таксамо ай то, до какой міры была в них дотримана языкова норма, пріяты і дотримованя какой было деклароване в першім алманаху з року 2003. Зоставителєм першых пятєх річників алманаху (2003 – 2007) був Василь Хома, тогдышній председа Сполку русиньскых писателів. Першый алманах, котрый бы сьме могли поважовати за пілотный (хоць в історічнім контексті навязуючий на алманахы-місяцєсловы, выдаваны Літературным заведенієм пряшевським), само собов хотів представити досягнута Русинів нелем на літературнім полю, але передовшыткым підкреслити роль кодифікації русиньского нормативного языка, о чім свідчать аж штири статі о нормативнім языку, як і о єго перспективах (кодифікаторів Юрія Панька, Василя Ябура, статі Анны Плїшковой і Александра Зогуляка).

Тематіка алманахів і языкова норма в алманахах

Перегортаючи єднотливы річники алманаху мож повісти, же у першых пятєх выданых алманахах (2003, 2004, 2005, 2006, 2007) ся едітор старав охопити якнайшыршый контекст

русинського писменства: поезію, прозу, драму, переклади, літературонаучні статті, рецензії, суть там поміщені публіцистичні статті, медаліони поетів ід животным юбілеям, некрологи.... Хоць алманахи мають (докінця ай у своїй назві) характерістіку – літературні, находиме в них части і о русинським нормативним языку. В першій алманасі – на рік 2003 бы сьме то могли розуміти як вступны статті, жебы представити зномованій русинський язык (статя єдного з кодифікаторів – Василя Ябура), як і єго перспективи в літературній (але нелем в літературній) сфері (А. Плшкова, А. Зозуляк). В далшых алманахах суть але публіковані ай лінгвістичні статті односно норм правопису, і таксамо аналітичні статті (язык нашых будителів Духновича, Павловича,... в порівнянню з сучасным кодифікованым русинським языком), котры регулярно публіковав єден з кодифікаторів – Юрій Панько. Тот момент нам може назначовати мінімально два факты. Першый, котрый сьме увели у вступі, же русинська інтелігенція літератів (котрых і так было немного) як кбы была несподівана і лем барз помалы зачала реаговати на тількы зміны в сполочности по новембрі 1989, правдоподобні ай зато было лем барз тяжко здобыти да-якого автора-літерата, котрый бы ся рішив публіковати в русинським алманасі свої статті, а новых теоретиків літературы, котры бы ся замірєвали на русинську літературу, видно, треба іщі лем виховати. Другый факт може назначовати продовжуючі языковы спори і свідчіть о якісь неєднотности міджі самотным кодифікаторами, але ай міджі вживателями русинського нормативного языка. Позитивным опроти языковым спорам з минулых періодів є але факт, же в них ся уж не рішить языкова орьєнтація Русинів – кодифікацій языка є вирішена в проспях народной орьєнтації. Акт кодифікації многы Русины, видить ся, порозуміли і прияли го без будь-яких похыбностей о правильности той дороги про свій далший розвой в новій Ев-

ропі, де мають місце нелем великы што до числа жителів народы, респ. народы з властным державам, але ай малы народы, котры жыють в рамках розлічных держав і ніч їм не заваджать розвивати ся без амбіцій на створєня своїх властных держав²⁹. Споры ся дотыкають скоріше частковых правил, котры суть причінов неєднотности.

Вислідком той неєднотности суть ай публікації красной літературы, в котрых дотримованя языковой нормы є зависле од особы заставителя, респ. языкового редактора. Так першых 5 алманахів, котрых заставителєм є Василь Хома, а таксамо ай шестый і сьмий алманас (на 2008, і на 2009 рік, заставитель Юрій Панько) з языкового боку решпектують кодифікацію, аж на єден момент – єдну зміну у правилах правопису, котра была прията по десятїх роках од кодифікації і вступила до платности од року 2005, а то доповнююча функція графемы –ї-, котра має заєдно ай помягшувати перестоячий консонант, так, як то є в припадї ай других йотованых графем (я, ю, є, ё)³⁰. Далшы три алманахи (2010, 2011, 2012; едіторы: А. Зозуляк, К. Копорова) уж аплікують вшыткы зміны і доповнїня правил правопису з року 2005, враховано помягшующой функції у графемы –ї-. Таксамо решпектують і графему –ё-, котру, як сьме збачили, не решпектують дакотры далшы виданя сполку, напр. проза Штефана Смолея: *Нагода або судьба* (Сполук русинських писателів 2009, языкова редакторка Теодозія Латтова). Намісто графемы –ё- вживать языкова редакторка послїдовно спойня –ьо- (нерешпектованя графемы –ё- сьме зазначили і в періодікумі видаванім Русинсков обродов, котра, стояла як ґарант при кодифікації языка в році 1995 – в тыжденнику InfoРусин). З тых двох моментів можеме зробити слїдуюче заключїня: дакотры вживателї русинського нормативного языка (котры з языком роблять як професіоналы) не суть стотожнены з:

1. помягшующов функцій графемы –ї- (зміна зреалізована по десятїх роках од кодифікації),
2. з графемов –ё- (котра была прията до фонологічної сістемы вокалів при кодифікації у 1995 році!)

Накілько не є предметом нашої штудії аналіза порушования языковой нормы, але язык як інструмент пестования ідентіты в публікаціях Сполку русинських писателів, видить ся, же ся буде треба ід вопросу акцептації языковой нормы в поєдных виданях вернути.

Новодобы русинскы авторы

Алманахи Сполку русинських писателів ся стали простором на публікацію плеяды уж знамых новодобых русинських авторів – Миколая Ксеняка, Михала Павука, Михала Гирияка, Штефана Сухого, Штефана Смолея, Гелены Гіцовой-Міцовчиной, Юрка Харитуна, Мірославы Лацовой, Штефана Ладжінського, Петра Ялча, Кветы Мороховічовой-Цвик,... але таксамо їх самостатных поетічных або прозовых збірок. Окрім народнобудительской поезії, русинскы писателї виглядують і зображують у своїх творах ай темы з минулости нашых предків (войновы часы, дротарство, народны ремесла), реагують на сучасны події в сполочности (а то нелем на події, дотыкаючі ся ідентіты), розоберають філософічны вопросы, котры чоловік рішить у своїм животі... На літературну сцену выходять і женскы темы, котры приносять женскы авторкы як старшой, так ай середній і молодой генерації, котры ся заєдно стають ай членами Сполку русинських писателів. Жебы їх іншпировати до далшой роботы, в рамках Літературного фонду при міністерстві културы СР суть найліпшы літературны творы писаны русинським языком, оцінєваны преміов Александра Павловича за русинську літературу, а таксамо цінов за найліпшы переклады красной літературы до русинського языка.

Окрім того, сполук активізує ай выдаваня одборных публікацій з тематиков розвою русинської літературы³¹, старать ся забезпе-

човати таксамо рецензії на видані публікації красной літератури (на кінці нашої штудії удиме бібліографію як Сполку русинських писателів, так ай дотеперь публіковані рецензії на публікації як Сполку русинських писателів, але ай дакотры публікації і рецензії на них, котры вышли по році 1989 в рамках інших видавательських субектів).

Красне писменство Русинів на Словакії по році 1989 зазначило інтензивный розвиток што до числа публікацій і авторів. Котры з новодобых русинських авторів стануть ся популярныма лем на куртый час, а котрых твори пережують і наступны генерації, то наісто вкаже час. В кождім випаді можеме сконштатовати, же попри публіцистичній сфері в умелецькій літературі ся русинський нормативный язык од ёго кодифікації в році 1995 розвивать найпрудшым темпом, о чім свідчить якраз велике множество выданих публікацій нелем Сполку русинських писателів. Публікації красной, але ай одборно-популярной ці одборной літературы выдають ай іншы сполки або обчаньскы здружіння, vznikнувшы на території Словакії по році 1990, такы як Русин і Народны новинки, Здружіння інтелігенції Русинів Словакії, Русинська оброда, Сполук Русинів Спіша, Культурно-освітне общество Александра Духновича, Академія русиньской культуры, Світовый конгрес Русинів і далшы. Зъєднотити правописну норму вшиткых видавательських субектів мало бы быти основным цілём нелем tych, котры суть офіціално одповідны за языкову норму (Інститут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові), але ай моралнов одповідностёв tych, котры претендують на выдаваня таких публікацій, абы язык Русинів, хоць лем недавно знормований, был представлєваний в културованій подобі, так як ай другы славянськы і неславянськы языкы, котры мають намного довшу традицію.

Позначкы:

- 1 PLÍŠKOVÁ, Anna (2007). *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasnej problemý*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, ISBN 978-80-8045-502-6, s. 82.
- 2 Позерай: *Тернёва ружа. Зборник русиньской народной поезії* (2002). Плішкова, Анна (зоставитель), Пряшів: Русиньська оброда, ISBN 80-88769-40-X, с. 3.
- 3 Курты характерістікы tych авторів – народных будителів находиме в *Музі спід Карпат Зборнику поезії Русинів на Словенську* (1996). Плішкова, Анна (зоставитель), Пряшів: Русиньська оброда, але тыж в *Русиньскім народнім календарю* (выходив в Пряшові в роках 2000 – 2004), напр. в *Народнім календарю на 2001 рік* найдеме статью Анны Плішковой: *Єдна з народных поеток* (Ку 70. народенинам Юстины Матяшовской, с. 84), або статью Штефана Сухого: *Сто стежок Миколая Ксеняка* (с. 191).
- 4 Написане подля оригінальной історичной назвы.
- 5 Букварь Духновича ся наприклад зачинать знамым стишком про найменшых: *Мамко, мамко, куп мі книжку...* Ін: *Николай Бескид на благо Русинів*. Зоставитель Г. Бескид. Ужгород: Издавательство В. Падыяка, 2005, ISBN 966-7838-86-2, с. 45-46.
- 6 Русиньске народне возроджіння (друга половина 19. стороча) было переважно наслідком діятельства двох активістів. Грекокатолицького священника Александра Духновича і Адолфа Добрянського, професіов баньского інжніра, але тыж русиньского політика, котрый в угорськым парламенті заставав інтересы Русинів. Блишше позерай: МАГОЧІЙ, П. Р. (2007). *Народ нивыдык*. Ілустрована історія карпаторусинів. Ужгород: Издавательство В. Падыяка, ISBN 978-966-387-004-5, с. 56-69.
- 7 Написане подля сучасной русиньской языковой нормы.
- 8 БЕСКИД, Г. (2005). Культурно-освітня робота міджі Русинами в другій половині 19. стороча. Культурны общества. Ін: *Вызначны про Русинів*. (Зборник рефератів із міджінародного научного семінаря к 110 рокам од зачатя навчання в Грекокатолицькій руській учительській семінарії і 80 рокам купліня Руського дому в Пряшові). Пряшів: Світовый конгрес Русинів, с. 17.
- 9 *Муза спід Карпат Зборник поезії Русинів на Словенську*. (1996). Зоставитель Анна Плішкова. Пряшів: Русиньська оброда, ISBN 80-88769-15-9, с. 11.
- 10 Позерай: БЕСКИД, Н. (2000). Александр Духнович – великий сын русиньского роду. Ін: *Русиньский народный календарь на рік 2001*. Зоставитель: Гиряк, Михайло, Зозуляк, Александр. Пряшів: Русиньська оброда, 2000, с. 47.
- 11 Позерай: КОНЕЧНИ, С. (2005). Общество А. В. Дуновича і Русины за передмніховской републікы. Ін: *Вызначны про Русинів*. (Зборник рефератів із міджінародного научного семінаря к 110 рокам од зачатя навчання в Грекокатолицькій руській учительській семінарії і 80 рокам од купліня Руського дому в Пряшові). Зоставитель: Гавриіл БЕСКИД, Александр ЗОЗУЛЯК, Пряшів:

Світовый конгрес Русинів, ISBN 80-88769-64-7, с. 24.

12 Ін БІРЧАК, В. (1993). *Літературні стремління Підкарпатської Руси. Друге доповнене видання*. Ужгород: Карпати, Ужгородський виробничо-видавничий комбінат „Патент”. ISBN 5-7757-0592-0, с. 103. В. ПАДЯК в *Нарисі історії карпаторусиньской літературы XVI. – XXI. стороча* (Пряшів: 2013) пише о дванадцятых книжках (с. 51).

13 Букварь Духновича *Книжиця читальная для начинающих* вышла в трёх вариантах (1847, 1850, 1852). Суть догады, же вышло ай четверте видання, в році 1854. Ін: Олександр Духнович. *Твори* в 4-х томах. Том 2. Головний редактор М. Ричалка. Пряшів: 1967.

14 *Муза спід Карпат Зборник поезії Русинів на Словенську*. (1996). Зоставитель Анна Плішкова. Пряшів: Русиньська оброда, ISBN 80-88769-15-9, с. 11.

15 ПЛІШКОВА, А. (2006). *Списовный язык карпатских Русинів: проблемы становления, кодификации, акцептации и сфер функционирования*. Дізертачна робота. с. 118.

16 Написане подля оригінальной історичной назвы.

17 ПАДЯК, В. (2013). *Нарис історії карпаторусиньской літературы XVI. – XXI. стороча*. Пряшів: Сполук русиньских писателів, ISBN 978-80-89441-25-9.

18 *Свѣтъ* был позад одборного-дідактичного часопису *Оучитель* другим славянським часописом, який зачав виходити в Ужгороді і был адресований виключно підкарпатським Русинам; в періоді сильної мадяризації ся в нім публікувала передовышткым патріотична поезія.

19 Друкарня з азбучными графемами была заложена в році 1863 в Ужгороді, до того часу ся публікації друковали в Тырнаві, Відню, Будині, Львові).

20 Будителям Русинів в тім періоді лем барз рідко виходили властны поетичны збірки, або проза. А кідь вышла, векшынов то было мімо етнографічної території Русинів (у Відню, в Будапешті, у Львові, в Перемышлю). Духновичи вышли друком ёго букварі про народны школы (*Книжиця читальная...*), в котрых были надрукованы ай ёго поетичны твори. Грекокатолицькому священникови Николаєви Нодєви вышла в році 1851 збірка поезій *Русский соловій* у Відню (Падыяк, с. 58). Знама книжочка поезій Павловича *Венец стихотворений о. Александра Ивановича Павловича* была упорядкована і видана аж у 1920 році Іваном Поливком. (Рукопис поемы А. Павловича *Став бѣдного Селянина...* ся нашов під банєв храму в Біловезі коло Бардєєва аж кінцём 50-тых років 20. стороча. Ін: ПАВЛОВИЧ, Рудольф: *Грекокатолицький священницький род Павловичовых із Шарішского Чорного* (1693 – 1900). Пряшів: Русин і Народны новинки, с. 46., тыж ХОМА, Василь: *Великий поборник Русинів*. Ін: *Русиньский народный календарь на рік 2004*. Пряшів: Русиньська оброда, 2003, с. 107). Выбір з творчости Александра Павловича вышов тыж дякуючі літератови-бадателєви Андрієви Шлепєцькому, котрый твори книжно выдав під назвов: *А. Павлович: Избранные произведения*. Пряшів, 1955.

21 Позерай: ПАДЯК, В. – ІЛЬЧЕНКО, Л. О. *Анатолій Кралицький. Бібліографічний покажчик*. Ужгород: Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека, 1994, с. 30.

22 Написане подля оригінальной історичной назвы.

23 З архівных жрідел ся мож дізнати, же стабільных членів мав сполок в часі свого заснованя 71. Блишше позерай: БЕСКИД, Г. (2005). Культурно-освітня робота міджі Русинами в другій половині 19. стороча. Культурны общества. Ін: *Вызначны про Русинів*. (Зборник рефератів із міджінародного научного семінаря к 110 рокам од зачатя навчання в Грекокатолицькій руській учительській семінарії і 80 років од купліня Руського дому в Пряшові). Зоставитель: Гавриіл БЕСКИД, Александр ЗОЗУЛЯК, Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ISBN 80-88769-64-7, с. 17.

24 КОНЕЧНИ, С. (2005). Общество А. В. Дуновича і Русины за передмніховской републікы. Ін: *Вызначны про Русинів*. (Зборник рефератів із міджінародного научного семінаря к 110 рокам од зачатя навчання в Грекокатолицькій руській учительській семінарії і 80 років од купліня Руського дому в Пряшові). Зоставитель: Гавриіл БЕСКИД, Александр ЗОЗУЛЯК, Пряшів: Світовый конгрес Русинів, ISBN 80-88769-64-7, с. 24.

25 КОНЕЧНИ, С. *Kanitoľy z i storii Rusiniv na Slovensku*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2010.

26 Бывший КСУТ ся перетрансформовав на Союз Русинів-Українців і в сучасности забезпечує культурны потреби української народностной меншыны на Словакії, респ. культурны потреби той части Русинів, котры, подля ідеології сперед новембра 1989 чують ся надале быти найзападнішов группов Українців і за свій материнський язык поважають надале язык український, в котрім пишуть ай твори красной літературы.

27 Блишше позерай: KOPOOVÁ, K. (2008). *Spolky a organizácie v rusínskom národnom hnutí: tradície a súčasnosť*. Ін: *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989 (Zborník vedeckých a vedecko-populárnych príspevkov I.)*. Anna Plíšková, editor. Prešov: Prešovská univerzita – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU. ISBN 978-80-8068-867-7, s. 49 – 50.

28 *Русиньский литературный алмазан. Юбилейный рік Александра Духновича* (2003). Зоставитель Василь Хома. ISBN 80-88769-44-2, с. 6.

29 Треба зазначити, же хоць векшыма Русинів на Словакії ся стотожнила з русинським нормативным языком, з посткомуністичных часів зістала іщі часть Русинів (тоты ся ідентифікують як Русины-Українці), котры надале преферують язык український як свій материнський язык і пишуть ним таксамо ай твори красной літературы.

30 Порівнай: ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. (2005) *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки. ISBN 80-88769-61-2.

31 Найвызначнішов є перша синтетична публікація автора Валерія ПАДЯКА (2012): *Нарис історії карпаторусиньской літературы XVI. – XXI. стороча*. Пряшів: Сполук русиньских писателів, ISBN 978-80-89441-25-9.

3 книжков під заголовком

(Рецензія на книжку про діти автора Петра Ялча: *Мамко подьме читати...*
(Пряшів: Сполок русинських писателів, 2014)

Сколіоза, висихаючі очі, терпнута свалів, слаба імунітета... Ні, тото не є зачаток медичинської штудії, котра описує симптоми нової, тяжкої хвороти, але з великов правдоподібностей опис здоров'я вашої дитини, котра денно сидить при компютері. Смутним вислідком нашого ужасного інформачного віку є факт, же уже п'яти-шість річні діти штораз веце жыють (респ. бідують) у віртуалній реаліті, з котрої ся не годны выманити. При-тім на облюблені книжки з нашого дитинства сідать порошок. Спляча принцезна ся николи не пробудить, вовк з Червоної шапочки, видить ся, здохне од голоду, а 12 місячків радше піде робити на ставбу до Німечка. Як дїтвак єм все заспавав з книжков, котру єм мав приправлену під заголовком. Даколи єм читав довго до ночі, час-то ай з батерков під перинів, жебы мама не віділа, же іщі не сплю. Робить то днесь даяка дитина? Видить ся, же книжкам оддзвонило. Прим тримають почітачовы gry, в тім ліпшій припадї найновшы приповідкы – стягнуты з інтернету.

Як проти такому електронічному мегадракови боєвати? Каждый доктор вам повість, же найліпшов терапіов є превенція. Прото, ці сьте родічом, або ся тішите на довгоочековане внучатко, прочітайте сі мою статю. Даю вам рецепт на вітамін, котрый мож апліковати в 51-днівых інтервалах довгодобо, уж од раннього віку дитини і з куртыма павзами терапію повторювати.

Недавно вышла з друкарні книжочка нового русинського автора – Петра Ялча з назвов *Мамко, подьме читати...* Як сама назва наповідать, іде о книжочку про найменшых. Збірка обсягує 51 стишків зо звірячов тематіков і є розділена до п'ятих частей, подля того, де конкретне звірятко мать звичайне місто бываня (дома, ці на інших контінентах – в Африці, Австралії...). Наперек заміряню ся на світ звірят, збірка не є монотонна. У векшыні стишків автор выживає як тему общо знамы властности єднотливых звірят нато, абы напр. похвалив шыковного коника Пейка (*Добродруг Пейка*, с. 15), ці пуляка – праву руку ґазды (*Правая рука*, с. 22), в іншій стишкы критікує пышну паву (*Самохвала*, с. 23). Векшына

поезій мать дідактичний характер, з тексту выплыває ненасилне понаучіня про молодого приїмателя (*Болячі зубы*, с. 44; *Мамкин хвіст*, с. 70-71; *Страчный в коморі*, с. 8...). Цілковый гравый ефект книжки підкреслює веселость і гуморность віршиків – старостливо выбратых словных споїнь в них: панды-чорнобілы сранды (*Грава радость*, с. 36); *Біг о жывот...* (с. 46); ...пес у буді сидить, бігати го млоїть (*Бурька*, с. 13), або: Єдного дня будеш моя, же тя хоплю, то сі пиши! (*Фрыштик*, с. 18), но часом мож найти ай важніше ладжены строфы (*Клітка в 300*, с. 37), ці стишкы о конёві (*Стары копыта*, 24-26).

Мамко, подьме читати... є як бонбоньєра. Нашов єм там смачны пралінкы, але ай цукерлики, котры мі не пасовали. При дакотрых стишках поїнта пішла до страчена (*Злодійка*, с. 87), в інших бы єм сі знав представити і продовжованя (*Зелена доброта*, с. 16, могла напр. продовжовати приповідков, котру розповідать мама гуска), а даґде бы єм послідні строфы выпустив (*Школа плаваня і формулація ... „а тепер уж знають, што ся научили“, с. 28*). Коло пштреса (*Голова в піску*, с. 47) єм лем стискав плечіма. Заразила ня ай логічна хыба в стишкы о зебрі (*Елегантный облек*, с. 50), котра на єднім місці говорить, же на мовду кашле, причім в іншій строфі ся уж мовдов інтересує (Такий облек нихто не мать, про ню то много знаменать). Посудьте самы:

Чом є зебра пругована?
Зато, жебы была знама.
Чорно-біла теперь летить,
Зебра сі спокійно ходить.

Такий облек нихто не мать,
Про ню то много знаменать.

Смужка горі, смужка долов,
Не трапить ся новов мовдов.
Чом є зебра пругована?
Жебы была вшиткым знама.

Формалный бік віршів таксамо кус „шкынтать“. Ялч вцілім правильно вживає 8 і 6 складовый вірш. Тот є вгодным, так, як пісні народної словесности ці віршики про діти на выплескованя, але слабым місцем у Ялча є ґраматічний рим, котрый творять еднакы части речі в єднакій формі. Єднов з можностей як рим зробити якостнішым бы было, кідь бы єдно з римованых слов было холем о два склади довше. Поеты ся справила ґраматічным римама снажать выгнути, бо они не суть поважованы за найякостнішы. Ялч в дакотрых припадах вказав, же докаже вытворити ай якостніший і любозвучніший рим, также мож предпокладати, же далша єго поезія буде ліпша. З тых выдаренішых римів суть то напр. такы строфы:

Уж є вечур, дома тя нїт,
іщі же-м тя нашов,
однесу тя ку матери,
най тя кормить кашов.
(*Страчений в коморї, с. 10*).

Псик уж з буды вонка,
Сміло собі бреше,
Зась бігать по дворї,
Так, як бігав перше.
(*Бурька, с. 14*).

Про них не платило,
Што мама повіла,
Дарьмо, же є днеська
На плавання хвіля.
(*Школа плавання, с. 26*).

Шпеціалну часть той рецензії хочу уділити вонкашній формі книжки – обалці і ілюстраціям в ній. Обалка в теплих помаранчовах фарбах лагодить оку, внутрона часть книжки є таксамо приемле. Ілюстратором є **Мі-**

лан Падяк, студент другого річника бакалярського штудійного програму Русинський язык і література – англійський язык і література. Як видно з ілюстрацій, ёго умельський прояв – то суть графітті. Тот модерный штїл апліковав і в уведженій книжці. Скоро вшиткы ілюстрації поважую за выдарены, добрі ладять з обсягом книжки. З ілюстаціями Мілана Падяка бы ём ся рад стрітив і в будучности, нелем в книжках про діти. Предці лем мі не дасть і дашто скрітіковати: де має мышка на стор. 19 баюсы і нюфачік? Чей ї коцур не одкусив?

Цїлковый доєм з книжки є позітивный, но не заобышла ся без дакотрых мух. Радив бы ём, забештелёвати сі добру мухолопку і вірю, же далший мій матеріал, котрый ся буде занимати поезіев Петра Ялча буде іщі позітивніший. Закінчу зо желанём, абы Петро Ялч раз написав збірку віршованых гаданок, бо веце стишків з уведженой публікації має такий характер. Ялчову збірку хочу посочіти молодым мамам, або бабкам, абы ся слова з назвы **Мамко, подьме чітати...** в близкім часі не стали минулостёв. В контексті русинойзычных книжок то платить двойнаособно.

ПгДр. Івана СЛИВКОВА, ПгД., Інштїтут україністики і середньоевропейских штудій Філозофічної факулты Пряшівської універзїты в Пряшові

Кідь любость пече... (і грїє...)

(Квета Мороховічова Цвик: *Любовны перїпетїї*, Пряшів:
Сполук русинських писателїв Словеньска, 2014)

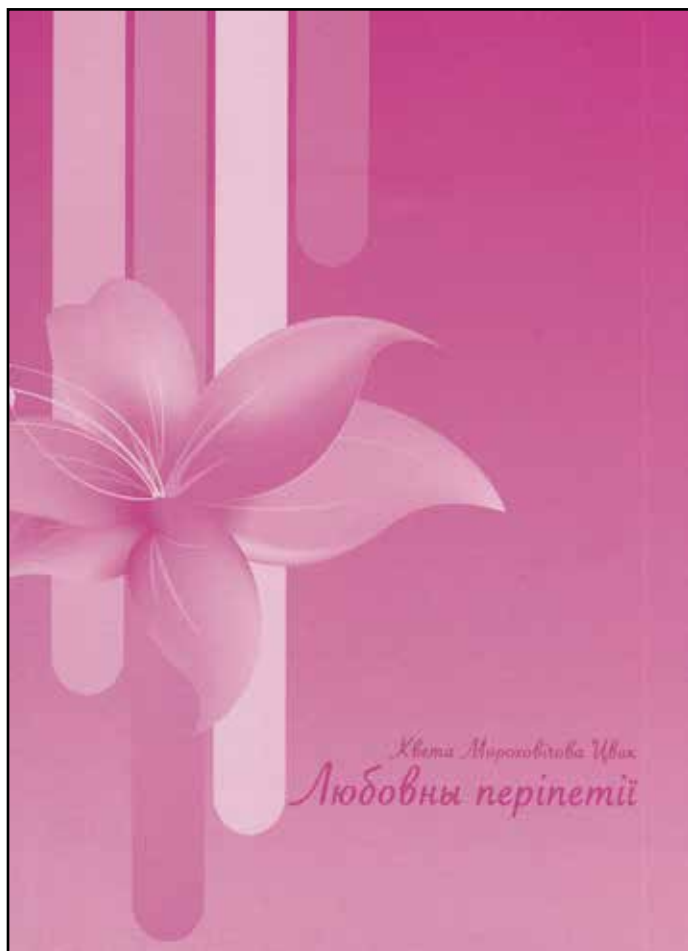
*І така, і сьака
быває.
Любов, факт,
не має дефініцію.
Вна просто
є.
А має нас
вшиткых
на гаку.*

Поетічна збірка *Любовны перїпетїї* (2014) Кветы Мороховічовой Цвик є дотеперь вершынов творчости успішно етаблованой авторкы русинської літературы на Словакії. На розділ од попередніх творів є тот книжка заміряна монотематічно, поетка ся в ній профілує як представителька наївной лінії женського писання.

Збірка є розділена до трьох тематічных цілків, але при читаню єднотливых поезій тематічний переход не є слідный. *Солодке споминаня, Мілы дрібности і Любовны перїпетїї* споює мотив ласки і меланхолічного приймає світа. Поетка свою інтимность перетоплює до слов, в рядках шїфрує свої тайны думкы. Радость і смуток ідуть рука в руці. Силу контрастів і тіпічных сентіментальных образів видиме скоро в кождім рядку.

Поезія Мороховічовой Цвик є проста, меланхолічна, ай кідь з нёй чути животну скушеность зрілой жены, треба конштатовати, же ёй поезія є у своїй простоті приступна кождій віковій категорії.

Вступна часть збірки, присвячена „со-

лодкому споминанню“, назначує, же особна скушеность і субективны зажиткы суть гибнов силов авторчіного пера. Поетка ся скоро в кожій поезії вертать до минулости, ці то в представах, або при уважаню над прожитым. Вывжитя міцных контрастных споїнь, як напр. ласка і попіль, вкрадженый поклад, зимушня ласка, крута ласка... вказує, же авторка ся потребує „выписати“ з того, што ю трапить, што ю в глущі души грызе. Банованя, але ай невыгнутность одступу од минулости ся обявлює в поезіях **Плач над розолятым молоком 1 і 2, Шкода слов, ці Быв такий час**. Видиме ту тыж снагу генералізовати пережите, змірнити своє трапіння в духу гесла, же жывот є уж раз такий, внести спокій до той части души, котра ся трапить (**Подобы любости, Протиклады**).

Подобні в другій части збірки **Мілы дріности** є главнов ідеїв векшыны текстів ласка і медітація над пережитым жывотом. Простота вжитых назв єднотливых поезій, як напр.: **Споминка 1, Споминка 2 і Споминка 3**, або типічний вопрос щастні і (не)щастні залюбленого в поезії **Чом?** нас утверджує в авторськیم замірі ословити читательську громаду без претензій на силну інтерпретацну базу. В дрібностях поетка слухать свій внутрішній голос і сприсує го в подобі поезій читателєви. Тот внутрішній голос, котрый говорить за вшитых, што ся в жывоті трапили про любовь.

Третю часть збірки, накілько є подля нєй названа ціла книжка, поважуєме за носну. Поезії нас переносять до ядра проблему, ід рефлексії одношінь міджі мужем і женом, ід тому, што є властні любовь (**Што є ласка, Муж і жєна**). Авторка походжіня надчасовости і надлюдь-

скости глядять у Бога (**3 Божов помочов**), а тыж у звїздах (**Вшытко є у звїздах**). З погляду поетки жєньского писаня суть **Любовны періпетії** найтіпичнішов інтімнов ліріков. Поетка ся мінить на жену, глядаючу, смутячу, люблячу, щастливу і терплячу. Вывод ід той сітуації находить в споминках, представах, но передовшыткым в снах. Сніваня є в тій збірці єднов з домінант, є то способ, выход, метафора і выслідок заєдно.

З теоретічного погляду мож у творчости К. Мороховічовой Цвик говорити о істых рітмічных недостатках ці поверьхности у вывжитю неперестанно повторюючіх ся выразів. Видить ся але, же авторка выставляла свою поетику якраз на ясности і легкій читателности своїх поезій. Повторюючі ся образы, проста і прямолінійна сімболіка суть авторськым рукописом поетки. Природный поетічний язык помагать в будованю профілу авторкы як представителькы якоїсь натуралістичной лінії сучасной русиньской жєньской поезії.

Чітаня збірки **Любовны періпетії** є приємне, некомпліковане, оддыхове і тематічно наісто неєдному ай близке. Не каждый але має одвагу іти із скоров на торг і пустити до свого внутрішня цілый світ. Тот факт свідчить принайменшій о авторчіній людській великості і одвазі. Туга і ненаповнены сны суть тілом і душов, сердцем той лірікы...

Але хто одповість на вопрос: Што є ласка? Тото ся в жадній книзі не дізнаєме. Каждый мать свою властну дефініцію.

(Переклад зо словацького языка: К. Копорова)

Гавриїл КОЛЕСАР, Киченер, Канада

РДСА – РУСКА КОЛОНИЯ У ОНТАРИЮ

ПОШЛІДКИ ВЫБЕЖЕНСТВА

На початку остатней децениї ХХ віку, з конечним розпадованьом СФР Югославії і з початком страшней кирвавей войны на Балкану, одвивал ше и вельки еґзодус з тей часци Европи, стотки тисячи людзе одходзели до вибеженства, або ше висельовали до жємох Европи, Австралії и до Америки. Руснаци у тих процесох не були винімок. Напроцив, була то єдназ моцнейших (або и наймоцнейша) габох висельованя Руснацох з преділох Войводины и восточней Горватскей од часох як ше преселєли на Панонию. Познейше ше указало же главніна виселенскей габи, значи, найвекша часц виселенцох Руснацох, обезпечели уселєнски визи до Канади.

Руски институції у старим краю не похопюю всеоблапно значносц позитивних контактох зоз такима рускими виселєнскими заєдніцами у швецє як цо то нашо дружтва у Онтарию и Саскачевану не похопюю яки потенцияли єст у тих заєдніцох – и людски, и материялни.

Руска колония у Онтарию, у Канади стаємно росла уж од початку 1980-тих, а у остатней децениї Х віку формовала ше як моцна руска заєдніца у дияспори.

Потєди ше Руснаци виселєнци звичайно селєли на америцки континент як економски емигранти, а у тей габи висельованя ше, першираз, нашли виселєнци хтори були образовани, фаховци у рижних обласцох и векшина припадали стрєдней, у сущносци добре ситуированей гражданскей класи у бувшей Югославії.

Даєдни спомєдзи нїх сцекали з поволанками до войны, даєдни з войнових подручох як класични вибеженци хтори були на окремей програми Канади, даєдни пришли за своїма дзецми хтори на час ратовали од войны, велька векшина пришли же би своїм дзецом обезпечели лєпшу будучносц од тей яку ше нагадовало на Балкану. И векшина з нїх принєсли солидни материялни средства же би у новим швецє нє починали, дословно, од нули. Тєди у Онтарию були коло 50 руски фамелії, од того у Киченєру 27.

ПОЧАТОК ДРУЖТВЕНИХ АКТИВНОСЦОХ

Така структура нашєй виселєнскей заєдніци у Онтарию, у Канади, стрєдком 1990-их уж нагадовала же ше назбєрала такволана „критична маса“ за порушованє организованих дружтвених активносцох. Алє, най надпомнєм, на-

шо виселенци уж, спонтано, и пред тим порушали одредзени дружтвени активносци: руски пикники як масовни стретнуца Руснацох почали отримовац 1986. року, а свой перши Руски бал отримали на початку 1994. року.

Сноване **Руского дружтва Сиверней Америки (РДСА)** у обисцу пана Юлиана Сабадоша, власніка компанії „Рapid гир“ у Киченеру, 30. децембра 1995. року бул єден цалком логични крочай хтори позберал енергию нових приселенцох и їх полет унапрямел на хасновати активносци у їх виселенской заєдніци.

Бул то час кед ше медзи нами виказовала огромна позитивна енергия, велї идеї и кед надосц несебичней волонтерскей роботи дароване спомнутому Дружтву. Статут Дружтва, непрофитней і добродзечней організації, прилапени на сновательней схадзки, обляпел тоти змисти роботи: пестоване руских духовних и шветовних звичаюх и традиції, пестоване руского языка, литератури и музичней и подобовей уметносци и розвиване рускей култури, потим запровадзоване власней інформативно-видавательної діялносци на руским и англійским языку, сотрудоване зоз подобними організаціями у Америки и швеце, організоване пикникох, балох и вилетох и помагане членом Дружтва. Пан Сабадош теди видвоєл перши значнейши средства за роботу РДСА, релативно добре ше уплацовало и членарину и уж теди, 1995. року, була моцна идея же ше треба реєстровац и при канадских власцох.

Од теди та по нешка РДСА прешло, так повесц, шицки можлїви вариянти активносци: од компактней організації з убавеним Управнимодбором на чолє, кед ше на рочних схадзкох глєдало место вецей, уношело ше карсцелї за тих цо познейше сцигли, та по організацію хтору воздлеа єдна особа, а рочни схадзки по 2 – 3 раз прекладани, бо не було ані основного кворума.

На початку РДСА видало кнїжку наших найпопулярнейших шпиванкох, почал виходзиц „Гласнік“ Дружтва, на самих початкох ери интернета РДСА уж мало свой вебсайт, неодлуга потим и свою, руску Радио станіцу РДСА хтора гурала програму по руски до интернету, розрабяло ше идею купованя власней „рускей жеми“, векшей парцели, дзе би ше отримовало сходи руских виселенцох, почало ше отримовац и Єшеньски руски пикник, нащивело ше по першираз у Питсбургу пикник Русиных з тей часци Америки, почало ше отримовац Служби Божо у Киченеру хтори, з часом, прешли зоз старославянського на наш, бачванско-сримски руски язык, установело ше моцнейши вязи зоз нашими виселенцями у Немецкей хтори теди мали свой Кирбай у Минхену...

Потим, даєдни зоз начишлених активносцох одпадовали, замерали, як падал и интензитет активносци самого Дружтва, але ше зявйовали и нови, барз добри иницијативы як цо то формоване Рускей школи за руски дзеци суботами у Киченеру, цо потирвало 3 – 4 роки, а Дружтво ше зявйовало и на Мультикултурним фестивалу у Киченеру. Даєдни руководства ше не знаходзели, мало робели, даєдни перши пар роки свойого мандату мали полет, добри резултати, а потим діялносц оставала на

даскелїх людзох. Збуло ше аж и таке ше цали Управни одбор дал задзекованє, а при роздлужованю каси не могли оправдац трошки за пенєж хтори им, при їх виборе, бул зверени. Познейше тоти рани залічени, ритем роботи РДСА ше стабилизовац, гоч то шицко досц далеко од того полету з часох снованя РДСА. Факт и того же у остатнїх даскелїх роках інформованє у рамикох РДСА барз слабучке.

ПОЧЕЖКОСЦИ

Того року (2014) РДСА мало бал, два пикники, та єст и єдна одлична иницијатива же би ше концом октобра організовало Дисновтор зоз прадками, права-правучка госцина зоз музику на хторей ше будзе понукац ише цепли гурки, шкварки, колбаси, печене месо, горгелї, капушанїки и подобне. Розуми ше, и того року истого дня кед бул Вельки летнї руски пикник, у Киченеру у єдним руским обисцу організована преслава родзеного дня, треци, або штварти рок єдно за другим, на хтору пошло єдно число наших виселенцох. На пикнику, прето, за тельо було меней присутних. Дзелїдби, випатра, наша судьба – чи у старим краю, чи у дияспори.

Два ше идеї нїяк не давало витвориц у потерашнїх 19 роках роботи РДСА, а то стабилнейши контакт зоз Войводину, зоз НВУ „Руске слово“, познейше зоз Националним совитом Руснацох и другима субектами. Руски институції у старим краю не похоплюю всеоблапно значносц позитивних контактих зоз такима рускими виселенскими заєдніцями у швеце як цо то наше дружтва у Онтарию и Саскачевану, не похоплюю яки потенцияли єст у тих заєдніцох – и людски, и материялни. Не похоплюю же зоз свою инертносцу и нерозуменьом пошвидшую процеси асиміляції тих руских заєдніцох у дияспори место же би их хасновали як можлїви жридли найновших знаньох, инвестиційох, нових идеяох.

Єдино Дружтво за руски язык, литературу и культуру давало подпору и активни сугестії, та посиляло кнїжки и учебніки за руску школу у Киченеру и до Саскачевану. Медзитим, діялносц того Дружтва зужена, воно не може координовац активносци зоз виселенцями у шицких обласцох у хторих єст потреби. Як кед би виселенци Руснаци були одписани з боку своєї Матки. И друге – идея о реєстрованю Дружтва при канадских власцох по нешка, за 19 роки, не витворена.

Так Дружтво не ма даяки моцнейши и стаємни жридли финансованя, дотациї, а членарина Дружтва ше роками не збера порядне, не находзи ше одвитуую форму членства у Дружтве. Прето, озда, шицки ми члени РДСА у Онтарию и – нїхто. Кеди як одвитує. Место же би РДСА було реєстровани субект у Онтарию, воно и далєй роби и єгзистує у єдней файти полиулеґали. А приклад Саскачеванского дружтва рускей култури „Русин“ хторе уж пар роки реєстроване при власцох ясно потвердзує же мож ступиц и н тот уровень організованосци, постац урядови субект на двонапрямней вязи зоз канадскими власцями. И зоз жридлами финансийох, тиж так.

(Написано у войводиньскім варіанті русиньского языка.)

РУСИНСЬКИЙ ДІАЛЕКТ УЛІЧСКО-УБЛЯНСЬКОЇ ДОЛИНИ НА ЗАЧАТКУ 21. СТОРОЧА (6)

(Закінчіня з попереднього числа.)

Вислідкы

Діалект слідованой области є днесь у великій мірі під впливом словацького языка. Праві лексикална сфера є найвеце атакована з боку чужоязычных, фреквентованых лексем, котры спонтанно переходять до центра засобы слов і витісняють старшы містны виходославянскы лексеми. В слідованій области ся і днесь хоснує русинський діалект іщі доста інтензивно. Аналіза аудіозаписів і анкеты свідчить о тім, же велика часть лексіки в бісіді людей улічско-ублянської долины є перевзята із словацького ці чеського языка.

В процесі трансформації і адаптації до русинської засобы слов переходить акцентологічними, фонологічними, морфологічними і далшыма змінами. Перебераня лексіки проходить приблизно таким способом: Мож бы было спомянути і диференціацію міджі языками окремых долин, яка ся в протягу років значно вытрачує. Перемішують ся ту різны русинскы діалектны шпеціфічності міджі собов, але і з сусідніма діалектами і языками. Такы автентічны діалектны шпеціфічності бы ся деталным баданєм дали може іщі выслідити у найстаршой генерації, котра сі їх і усвідомлює, а докінця знає сама одлишыти бісиду окремых сел. То є днесь у молодой генерації уже не-реалне, хоць пару найосновнішых вынятків мож по-

стеречі і днесь. В рамках нашого баданя сьме ся якраз з такыма діалектныма шпеціфічностями стрітили і в практичній части роботы.

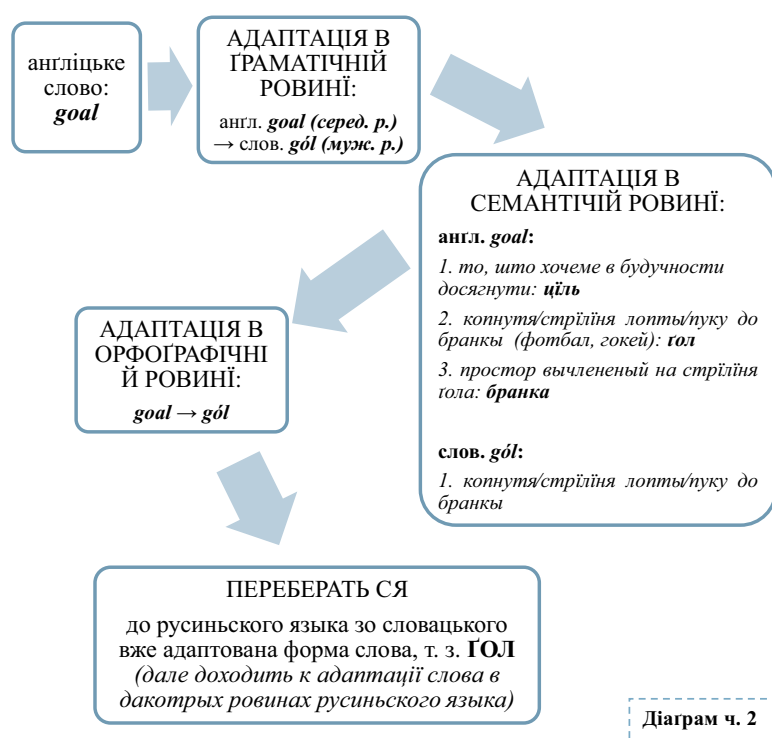
Міджі найвызначніші диференчны явы можеме в діалекті улічско-ублянської долины поставити першорядо генерачну диференціацію, на котрій ся рефлектують далшы одлишности. В рамках молодой генерації найважнішы розділы видиме у вживаню словацької лексіки, много раз неадаптованой на вшиткых уровнях языка. В малім числі хоснує молода генерація старшу містну лексіку, але великому числу слов уже ани не розумить. Середня генерація, як переходна, знає лїпше одлишовати русинський язык од словацького а при языковых пожычках у великій мірі правильно (подля принципів ґраматіки діалекту) вносить до своєї засобы слов чужоязычну лексіку. Розумить старшій лексіці, в лїпшій припадї і іщі все вживать в комунікації. Розумить і перевзятым чужоязычным словам і знає їх апліковати на свої потреби. Найстарша генерація доста активно вживать старшу лексіку в каждоденній комунікації, но в бісіді з молодым поколінням мусить їм пояснєвати вживаны слова. Ядру словной засобы старшой генерації іщі все домінує автентічна русинська лексіка.

Языковы пожычкы і їх адаптація то не є шпеціфічний знак лем русинського языка, але і многих далшых, до котрых входить главно англофонна лексіка. В минулім сторочу до русинської лексіки переходили слова виходославянського походжіня, но тым, же сьме їм переважно розуміли, респ. розуміли словам, од котрых были одводжены, могли сьме подобным способом створити слово у своїм языку. При англофонній лексіці ту є вызначнов, з єдного боку, языкова барьєра, бо не є славянська, зато способ її дерівації може быти інакшый. З другого боку, свою роль ту має культурна барьєра, зато же ся перебирають слова тіпічны продану культуру, повязаны з містныма звыками, фразами або присловками, котры ся ід ним односять а на котры наша лексіка не має одповідный еквівалент, респ. базове слово, од котрого бы ся нове слово могло створити. Мож повісти, же анґліцький язык ся днесь став якымесь

„латиньським языком“ нововіку.

Ераглобалізації, в котрій жыєме, приносить до русиньского языка много неславянських слов. Наслідком того ся минить подоба русиньского языка, респ. і діалектів, словна засоба яких ся приспособлює актуалній ситуації. Дакотры слова ся переберуть до лексичной базы русиньского языка і можуть фунговати як культивованы слова у вшиткых функціональных сферах (*гардвер, мейкап, гол, біл-борд, джез, целебрита, ербег, зум, спам, коктейл* і др.). Дакотры мож хосновати лем при неформалній комунікації на дискусных форумах, в устній комунікації або при „четованю“ (*потребую гелп; зарядом єм ділітовала вшиткы фоткы; мам вытворений плейліст*). До лексичной базы русиньского языка англійська лексіка входить через філтер словацького языка, де ся адаптує в неєднакий мірі у вшиткых языковых ровинах:

Діаграм ч. 2

Регіон улісько-ублянської долини є білінгвалний. Зато, же обидва языки суть славянськы, доста часто можеме в обидвох білінгвістами вживаных языках відіти языковы пожычки з другого языка [*та ,снажу са – зу'бамі нех'тамі; ,chod' po tom pi'sniki; ,шумный ,вігл'ат на старін'ску прєграду; вєч'шиндў ,робл'ат' ,звішн'і ,веці ко'тр'і са ,в'яноц ,тыкавут'*]. Лексіку, котру переберать зо словацького ці інших языків середня генерація, адаптує в своїм діалекті переважно правильно. Тото ся але не дасть повісти о бісіді молодой генерації, де видно велику абсенцію приспособлєваня перевзятых слов, нарушать ся ту главно адаптація у фонологічній ровині, котру языкознателі означують за найстабільнішу основу языка. В наслідуючій табличці можеме відіти, яким способом у морфологічній ровині ся переважно адаптує словацька (або і іншозычна)

лексіка (попезерай табличку).

При награваню аудіозаписів про потреби дипломовой работы сьме не могли не постеречі, яким способом тема, а кідь є комунікачным партнером чужа особа, впливають на вибір слов комуніканта. З особами, з котрыма сьме особно комуніковали а были вызваны бісідувати на становлену або будьяку тему, сьме захопили веце лексичных пожычок зо словацького языка. Наспак, при аудіозаписах, в котрых нашым заміром было захопити каждоденны діалоги міджі людьми, котры ся міджі собов знали, было таких пожычок менше. Но ту треба повісти, же їх теми не были єднакы, зато кідь, наприклад, бісідували за свій валал і регіон, в котрім жыють, вживали і словацьку лексіку, главно при назвах туристично інтересных місць, при popisованю можностей работы в околиці і под. Таксамо великы розділы были в рамках генерацій, коли ся нам потвердило, же словацьку лексіку у своїй бісіді найчастіше хоснує молода генерація. Далшым явом, котрый сьме постерегли, є неправильне аплікованя діалектної граматіки в припаді сполочной лексіки.

Рефлектуючі аналізу анкеты, котру сьме в рамках дипломовой работы зробили, жебы нам приближила першорядо писомну подобу языка, на котру были заміряны як вопросы з першой части анкеты, так і задача з другой части анкеты. На основі результатів можеме повісти, же респонденты хоснують писемну подобу языка найвеце при SMS справах, а то главно молода генерація. Писаня писма ся в бівшій мірі реалізує в словацькім языку, але само писаня має значно регресівный тренд. На соціальных сітях свої позиції выражають в словацькім языку, што бы корешпондовало з вислідками посліднього списованя жителїв, кідь береме соціальны сіті за публічны місця. На выражіня своїх думок хоснують респонденты в бівшій мірі латиніку. Веце як половина респондентів означила русиньскый язык за частіше вживаний язык, скоро 80% респондентів є способных перемінєвати языки в залежности од языка партнера в комунікації, а на два вопросы сьме наслідком нашой недослідной формуляції вопроса zdobyли необективны результаты.

Односно другой части анкеты можеме повісти, же респонденты вжыли шыроку шкалу способів і форм записованя. Лексіку, котру сьме до речинь поміщовали цілено, респонденты вжыли, но што до кількості у доста великых контрастах к їх словацькым еквівалентам, яки в перекладах мали домінантну позицію. Інтересны результаты сьме дістали при записованю шпеціфічных русиньських фонем латиньськыма буквами, точніше **ы**, **и**, **у**, яки респонденты у великім числі записовали тым самым способом: **ы** → з графічного запису выхабили [*Bk; vpei; sjatj; peroh*], **и** → записовали як **e** [*peva; zjde; spet'*], а **у** → записовали буквов **o** [*hrodku; kapostu*].

Бісідуючі за замінієваня кодів і языковых пожычок

у русинсько-словацьких білінгвістів мож повісти, же їх найчастіше вживання є у тих сферах або їх частях, де русинський язык не має вибудовану лексичну базу. Визначним є з нашого погляду і вибір (вольба) уже конкретних средств виражіння під впливом передовыткым різних комунікацных ролей, в яких чоловік выступать. Интересным шпеціфічным занком білінгвістів є цитованя другой особы, коли білінгвіста цитує конкретну особу в її языку, причім таке цитованя фунгує першорядо в комунікації міджі білінгвістами. Далшым интересным явом, котрый первістно не є білінгвалным, но в русиньскім контексті ся білінгвалным став, є інтуїтивна вольба языка з высшым статусом, вживаного про потреби „высшой“ комунікації, котрым про Русинів є язык словацькый. Тот яв є природным про вшиткых людей, бо є закоріненый в языковім інпуті каждого чоловіка, но монолінгвісты волять лем штіл і хосновану лексіку в комунікації, причім білінгвісты выберають іщі міджі языками самама.

Заключіня

Можеме повісти, же языки як і їх діалекты суть в днешній ері глобалізації позначены впливом інших, доміантних языків. Бісідуючі о языку народностной меншыны такого типу як Русины, т. з. без властной адміністративной формації, де бы русинський язык доміновав у вшиткых сферах, то платить дуплом. До языка проникають різны чужоязычны слова, але і цілы языковы конштрукції, котры ся до значной міры в принимаючій діалекті адаптують. Но якраз 21. стороча є про русинський язык найвекшым экзаменом способности „пережити“ міджі силнішыми языками.

На Словакії має на русиньскы діалекты найбівший вплив, самособов, словацькый язык, але сучасность ставлять до доміантної позиції, нелем у нас, але на цілім світі, ай язык англійський, який ся помалы стає тзв. латинським языком нововіку. В рамках проникання словацького і інших языків до русинь-

ского языка сьме в дипломовій роботі достаточо підкреслили тенденції, які ся в діалекті улісько-ублянської долины обявляють, а то і з позиції їх проникання до окремых генерачных груп. Розобрали сьме вживання старшой лексіки, но і окремых явів тіпичных про уведжены діалектны группы. Нашы аналізы сьме проводили на основі аудіозаписів і анкеты, котры ся стали здром, а тым і оснований, з котрой в практичній части работы выходиме. Розаналізованы даны сьме дале апліковали до теорії русинсько-словацького білінгвізму, який про слідований ареал є тіпичным. Слідовали сьме, як ся в діалекті в каждоденній ситуації рефлектуює білінгвалность наших комунікантів, і виділили сьме таким способом окремы характерістіки, які ілюструєме на конкретных прикладах.

Як найосновніший бы сьме підкреслили факт, же русинська молодеж, і в значно сепарованім середовищі од словацьких діалектів, наберать на себе дінамічно про русиньскы діалекты нехарактерістічны знакы, причім ігнорує знакы, котрыма ся її материнський язык одрзізнять од западных языків і словацьких діалектів. Настає неприязна ситуація, коли наймолодша генерація зачінає ігноровати шпеціфічны знакы свого языка і перестає адаптовати перевзяты слова в морфологічній і фонологічній основі свого языка. Така ситуація сі выжадує акутне рішання, бо кідь ся з языка вытісняють ёго основны фонологічны знакы, поважованы в языку за найстабільнішы, русиньскы діалекты поступно страчають свою „ідентічность“ і автентічность. Як сьме могли відіти у респондентів, в їх бісіді доходить к незавершованю процеса адаптації чужоязычных слов до свого діалекту, наслідком чого до значной міры деформують ёго колоріт. Проблемом є тыж способность респондентів перетрансформовати свою бісіду до писемной подобы.

Думаєме сі, же якраз навчання русиньского языка може допомогти векшому усвідомліню властных особитостей і властной ідентічности, а то ці у вопросі языка, так і народности.

в словацькім языку:			в слідованім діалекті:		
<i>grilovať</i>			<i>гріло'вати</i>		
1. ос. єд. ч.:	grilujem		1. ос. єд. ч.:	грі'луву	
3. ос. мн. ч.:	grilujú		3. ос. мн. ч.:	грі'лувут'	

<i>skajp</i>	єд. ч.:	мн. ч.:	<i>скајп</i>	єд. ч.:	мн. ч.:
Г.	skajpu	skajpov	Г.	,скајпа	,скајпу
Д.	skajpu	skajpom	Д.	,скајп-у/-ові	,скајпум
Л.	skajpe	skajpoch	Л.	,скајні	,скајпах
І.		skajpmi	І.		,скајнами
			В.	,скајне	,скајны

<i>kostol</i>	єд. ч.:	мн. ч.:		єд. ч.:	мн. ч.:
Г.		kostolov	Г.		,костолу
Д.		kostolom	Д.		,костолум
Л.	kostole	kostoloch	Л.	,костол'і	,костолах
І.		kostolmi	І.		,костолами
			В.	,костоле	,костолы

ТЕМА ДРОТАРЬСТВА В СЛОВЕНЬСЬКІЙ І РУСИНЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (6)

(Закінчіня з попереднёго числа.)

Написали о них в пресі

Автор каждой новой публікації, котра ся дістане на книжковий пулт і наслідно міджі читателів, чекать на першы реакції верейности. Критіка, ці уж позитівна або негатівна, є основов перевязаности в одношіню читатель – автор, дякуючі ній має автор можность переоцінити своє снажіня. Задачов критіки є посудити і оцінити літературный твір. Літературный критік годнотить твір з розлічных аспектів і, самособов, релевантну роль одограє міра ёго особного вкуса, чім ся критіка каждого автора стає субективнов. Подля Жілки (1984), критічний посудок літературного твору, ці рецензія – перше годночіня тексту по ёго выданю, повнить барз выznamну функцію, а тов є утримованя контакту міджі автором і читателём. Літературна критіка, в данім припаді реакція читателя має до істой міры вплив на авторову творчость. Реакція рецензента ся у автора може проявити і так, же возьме до увагы ёго погляд у далшых текстах. Можеме конштатовати, же без реакції на конкретный твір, котра є реалізована звычайно написанём рецензії, бы ся література могла лем тяжко розвивати.

Перепозірованём друкованых медій сьме глядали реакції, котры бы мали одношіня ку нами выбратій темі дротарьства і ёй авторам. Подарило ся нам найти дакілько реакцій на роман *Як дикы гускы*, а то конкретно у *Літературнім тыжденнику* (*Literárnom týždenníku*) з року 1994, де ся в матеріалі під назвов „*O drotároch inak*“ ку темі высловлює і роман рецензує Томаш Вінклер. Далшы реакції, котры уваджаєме в наслідных шориках суть рецензії на тройділне спрацованя роману Владіміра і Андрея Ферковых. Рецензія была опублікована в деннику *Правда* (*Pravda*) в році 2001 під титулом „*Ako divé husi, zabudnite*“, автором котрой є Йозеф Шволік. Ку фільму дав коментарь Мілан Полак, автор матеріалу „*Pripátická drotárska sága*“, котрый був опублікований в *Літературнім тыжденнику* (*Literárnom týždenníku*) в році 2001. К діспозиції маме іщі інтервю з Андреєм і Владіміром Ферковыми о їх рівномернім романі, котрый був опублікований в періодікумі *Книжна реві* (*Knižná revue*) з року 1994 о взнику дротарьской сагы. Розговор приправила Яна Гевешіова і дакотры ёго части цітуєме в іншій статі.

Жаль, в порівнанню з романом *Як дикы гускы*, ся нам ку русиньскому авторови Миколаєви Ксенякови і ёго публікаціям *Біда Русинів з дому выганяла* і *Жмені родной землі* неподарило найти достаток матеріалу в пресі. В многых часописах і новинках суть опулікованы лем конкретны укажки ёго творчости, а то байкы, повіданя, приповідкы і под. Ку споминаным публікаціям ся выядрив Михал Франк в короткій статі „*Mikuláš Kseňák zaznamenal skutočné osudy rusínských drotárov*“ в деннику *Prešovský Korzár* з року 2002. Анна Кузмькова пописала хрещія двох публікацій Миколая Ксеняка в куртій статі „*М. Ксенякови похрестили дві книжки*“, котра была опублікована в тыжденіку *Народны новинкы* з року 2002.

Статі на адресу публікацій Миколая Ксеняка не суть рецензіями, негоднотять выданы публікації, але скорше обознамлюють читателя з тым,

же вышли новы публікації і суть писаны в благосклоннім і жычливім дусі, оцінюють роботу автора і акцентують на правдивость пригод.

Авторы статей, котры ся высловлюють ку роману *Як дикы гускы* пишуть обшырніше. Доставають ся прямо до тексту і выражають свої внуторны емоції, чутя з прочітаного. Ку твору ся ставляють критічно і неопускають сі ай острішы познамкы, як напр., же іде о „читаня старых мам“ і под. Беруть до увагы літературу факту і спохибнюють, ці skutочні іде о роман, ці скорше о родинну сагу. На адресу фільму ся высловлюють у векшій мірі негатівно, як позитівно. Не затаюють скламаня. Вину з конечного выслідку приписують ани не так самотным авторам, як режисерови Мартінови Тяпакови, зато, же то порозумів аж барз фолклорно. Рецензенты ся згодли в тім, же фільмове переробліня є надміру хаотічне, як кібы шыте горячов ігло.

Прічіна, чом є веце реакцій в пресі на роман отця і сына Ферковых як на творчость Ксеняка, є подля нашого погляду цілком ясна. Русиньску літературу собі прочітають лем тот читатель, котрый овладать графічний сістем – азбуку і тоту літературу выгладують скорше читателі з русиньского простору, котрым є настолена проблематіка сердцю близша. Роман Владіміра і Андрея Ферковых собі має можность прочітати практично каждый, хто проявить інтерес, а про словеньского читателя суть Владімір і Андрей Ферковы знамішым понятём, як Миколай Ксеняк, тым веце, же в недавній минулости тоты титулы належали ку тзв. „повинному читаню“ школярів і штудентів.

Томаш Вінклер: О дротарях інакше (*O drotároch inak*)

По выданю роману *Як дикы гускы* ся в пресі обявили розлічны реакції. Томаш Вінклер (1994) пише, же отець і сын Ферковы не повторюють факты, котры суть уж давно знамы і достаточо поданы в іншых публікаціях, наприклад, в книжці Карола Гулею *Світ дротарів* (*Svet drotárov*; 1992), але хопили тему з інакшого аспекту. Тему дротарства посунули до імагінарной ровины. Бісідують о судьбах дротарів і фабулюють пригоды на основі фактів. „Нейде о ниякий шырокий образ роду Кіпусовых ці Гардоновых, старых дротарьских родів, скорше о дрібну мозаїку пригод. Інтересне і так кус подозриве з надмірної штілізації є, же протагоністы-дротарі были скоро всягды, де ся лем кус рушала історія і з конкретными історічними подіямы были даяким способом злучены, правда, адекватно сполоченьскому поставліню.“ (Вінклер, 1994, с. 4) Автор статі є згодный з поглядом, же іде о „сагу“, але скорше о сагу-мозаїку, без глубшой психологічной базы, прото дескриптивне переповіджіня пригод є адресоване ненарочному читателёви. Дія ся розвивать хронологічно, не находять ся в ній комплікованы дієвы конштрукції, єднотливы статі суть самостатныма пригодами, но на конкретных містах роблять книгу незрозумілов, што може одрадити читателя. „Дротарьска проблематіка зображена способом літературы факту є до істой міры вычерпана, а „роман о памяти“, правда, кідь іде о роман, як ся называть підтитул книжки, є новым приступом

ку старій і релативно добрі знамій темі.“ (Вінклер, 1994, с. 4).

Йозеф Шволік: Як дикы гускы, забудьте (Ako divé husi, zabudnite).

Словенська телевізія одвысылала фільмовий тріптіх *Як дикы гускы*, накручений режисером Мартіном Тяпаком подля роману Владіміра і Андрея Феркових. Автор статі Йозеф Шволік (2001) не таїть скламання з фільмовою реалізації дротарської саги. Вычитать творцям фільму, же повідання Словака Юрая Кіпуса – дротарського крала зо світовим успіхом, наштудовали барз окраёво. Вшыткы історичны звязи, одношія міджі протагоністами і вжываны сімболы (дротяны сердечка, ягоды, ітд.) суть назначены лем поверьхно і хаотічно. Намісто того є у фільмі примного збыточных сцен, напр. перескакованя Яньских огнів, парїня коз і под. Шволік оцінює фільм як „...кліповиту мозаїку мікроповідань без выразнішої дієвой лінії, звязаности, ці одношія. Не чути в ній духа, ани живелность натурелів, ці емоції людей з дротарії, але лем плоско накручены і чудно зострижены образкы...“ (Шволік, 2001, с. 7).

Мілан Полак: Припатетічна дротарська сага (Pripatetická drotárska sága)

Автор Мілан Полак (2001) во своїй статі пише, же роман о проникнутю словенських дротарів на світову арену, о їх судьбах, мав солідный читательський успіх. Фільмова версія мала вшыткы передположіня на то, жебы наша народна минулость принесла іншпративны імпульзы про притомность. „Жаль, были сьме свідками того, же фільмовый перепис такой широко конціпованой романовой саги наразив на значны сперекы так сценарістичны, як і штілотворны і слоготворны.“ (Полак, 2001, с. 11) Як і автор попередней статі Ёзеф Шволік, так і Мілан Полак годнотить выслідок як „príbehovo uponáhľaný, štýlovo nesúrodý“. З того наслідую недостаточна переглядность, де мусило помочи супроводне слово – коментарь. Творців фільму упозорнює на то, же не брали до увагы в реаліях мало зорьєнтованого і літературно не приправленого позерателя. До той категорії приналежить і позератель в заграничу, котрый не мусить быти о дротарській тематіці інформований і перший контакт з темов є про нього лем фільмовый продукт.

„Як кібы ся раховало лем з позерателём, котрый собі перечітав предлогу, а фільм портебує потім уж лем на ёго візуалне доповніня“ (Полак, 2001, с. 11). Подля погляд Полака є фільм ладжений аж барз фолклорно, выумелковано, містами аж святочно і славностно. Подля нього має міцный і неадекватный патос. На другім боці узнавать, же творцями были скушены професіоналы і оцінює їх снажіня створити што найкултівованіший выслідный ефект. „Фільм з таков темов бы сі заслужив в образовім выядріню веце мартінчековску натуралну твердость, як тяпаковску фолклорно- святочну орнаментальность.“ (Полак, 2011, с. 11).

Міхал Франк: Миколай Ксеняк зазначів skutочны судьбы русиньских дротарів (Mikuláš Kseňák zaznamenal skutočné osudy rusín-skich drotárov)

По выданю другой Ксеняковой книжки з дротарьсков тематіков *Біда Русинів з дому выганяла* ся в новинках обявила коротка інформація о ёй презентації. Публікацію выдав Світовий конгрес Русинів у Пряшові в році 2002 і вышла в тісячовім накладі. Хоць автор на ній робив уж од року 1995, многы дротарі з Камюнки ся выдана не дожили. Остатні книжку, подля авторовых слов привітали. Пригоды дротарів суть skutочны, а посліднім дротарям оживили споминкы на дітинство, і кідь тяжке. (Франк, 2002, с. 2). Сам автор доповнив, же „Як штуденты через вшыткы вакації ходили з

крошнів, жебы собі заробили на інтернат, обле- чіня, топанкы, книжкы.“ (Франк, 2002, с. 2).

Анна Кузмякова: М. Ксенякови похрестили дві книжкы

Рік 2002 був про Миколая Ксеняка барз успішний. Вышли му гнедь дві книжкы: *Выбраны байкы* і *Біда Русинів з дому выганяла*. Єден з участників того святочного акту – доц. ПгДр. Василь Хома, к. н. ся на адресу другой книжки высловив: „...такое дорогоценное богатство, яке представляють скушености дакількох поколінь дротарів і їх многотрадалный, але наповненный змыслом живот, было бы шкода і гріх охабити забытым. Зато старанём автора тот русиньска дротарьска епопея нашла свое выявліня в ёго ціннім, художнє выразнім тексті Дротарьских черепків.

Заключіня

Выданы публікації, котры сьме в нашій роботі аналізували свідчать о тім, же тема дротарства є про творчость так Миколая Ксеняка, як і Владіміра і Андрея Феркових носнов темов. Тематіков, котру авторы зволили про свое умельцьке зображіня, не наповнюють лем естетичны пожадавкы умельцькой літературы, не зображують лем літературну фікцію. Їх інтересом є выповісти через шорикы в книжці о добі, о людях, о їх способностях і долях, і в непосліднім ряді о своїм родиску.

Творы авторів суть потверджінём чутливого ондошіня ку народній історії і майстровській зручности Словаків і Русинів. Літературны поставы Миколая Ксеняка не творять родинны сагы. Суть то автентичны судьбы многых людей. Своєв творчостев хоче Ксеняк выразити обдив і узнаня неєдному майстрови, котый покорно і одважно опускає свою родну землю, своїх близких і вынакладать вшытку снагу на забезпечіння родины. Описує многых схопных і зручных людей, котрых матеріалный недостаток активізує к незломній робітності. Сам є автором старшой генерації, котра зажала часы твердой намагавой, но поцтивой работы, а о то веце сі ю цінить. Ксеняк є росповідач деталу, ёго поетіка впливать на вшыткы читателёвы змыслы. Ёго літературный герой є чоловік з глубокыма коріннями, чоловік работы, але і жытовотной мудрости. Є реаліста, но знає ся на світ попозерати і романтичныма очами.

Кідь ся попозераме на цілкову літературну творчость Ферковців, зістіме же суть авторами літературы факту. Самособов і тота skutочность ся проявила і позначила в нами розоберанім романі. Ферковці пишуть дротарьску сагу. Замірюють ся на судьбу веце генерацій родины Кіпусовых. На розділ од Ксенякового дротаря, їх главный протагоніста-дротарь є подникавый чоловік, а емоції в ёго припаді ідуть боком. Но і їх герой докаже внимати красу, знає ю оцінити, а тыж і сам творити. А кідь ку годноті літературній і естетичній выповіди придаме і языкову автентіціту, дістанеме твір, котрый перекрочує рамки белетрії, дотулять ся літературы факту, історичной і народописной літературы.

Вшыткы порівнованы творы в собі несуть традиції, котры є потрібне важити сі і заховавати ходем на уровни умельцького фолклору. А не лем на тій уровни, але і на уровни белетрії, жебы ся тоты традиції заховали про молодшу генерацію, котра є днесь, може іщі веце як в минулости, орьєнтована на западну культуру. Важне але є, жебы тоты реалії, котры суть записаны в умельцькій літературі, так Миколая Ксеняка як і отця зо сыном Ферковців, регістровала і розуміла молода генерація як свое коріння, як свое походжіня і неодмыслителну часть свого ества, своєї властной ідентиты.

Карпато-дукляньска операція і єй місце в новодобій історії (3)

(Закінчіня з попереднёго числа.)

Были дні, же ся на Обшар атаквало денно і пятьраз, а з роты зістало лем дакілько вояків. Дошло і до таких сітуацій, же вояк зо своїм одділом ся за день під вершину дістав і дакількораз, а з одділу зістало лем пару сполубоївників і він то псіхічно не звладнув і нервово ся зосыпав. Так споминали тоты, котры то пережили. В єднім припадї молодый 18-річний Волиняк по пятій атаці цілком посивів. Почас тых тяжких боїв дошло к интересным епізодам. Так 14. окробра дістав велитель другого прапору розказ, подля котрого мусив быти каждый вояк выбавеный пліновов масков. На другый день ся потім высвітливо, чом ку тому дошло. В ночі 14. октября 1944 взяла советська розвідка у выходнім Пруську до заятя німецького вояка, котрый прозрадив, же од 15. октября на фронтах ся будуть поужувати отровны материалы каждого тіпу. Зато велитель приказав зберати звышкы дымячіх неприятельских ґранатів, жебы ся встановило, о што властно іде. У вечерніх годинах такой пришла одповідь, же неприятель в тот день, напротив іншым одділам, перешыраз в тій операції поужыв фосфоровы протитанковы ґранаты. Можно то був ціль запалити лісы, або звышыти ефектівность стрільбы сучасным задымлінем простору противным, дусячім дымом, проти котрому ся мусили поужыти охранны маски. Тот дым мав, окрем дусячіх матеріалів, і свої їдовиты части, і кідь не были у перевазі. Так ся скінчів першый і послідній поплах, котрый на тім фронті був выголошений.

Много вояків почас тых боїв мало і жалудковы тяжкости, а у многих ся проявлявали признаки тяжкого нахолджія. Вояцы зачали быти чутливы односно вшыткых проявів денного жывота. Много з них ся голосили як хворы. Правду повісти, здоровы не были. В даных условиях ся але боївник узнавав за хворого, кідь мав горячку над 39 градусів целзія. У велителів ани така горячка ся не брала до увагы як причина ёго одсуну з боя. Причинов того ставу было до істой міры і пасівне діятельство вояків, при котрій вояцы были одказаны на мокры закопы, де нераз воды было по коліна. Вонкашня хвиля ся стала таким самым противником, як неприятель у своїй обрані. Проти неприятелёви были але збрані, але проти неперестанным доджам, мокроті і хворотам, воді в закопах і мокрій уніформі, были силы вояків мінімалны. Вояцы ґрішыли на вшытко можне, але кідь ся выбирали добровольници на тяжку акцію, голосили ся вшыткы. Было то даколи зо зуфалства. Доктор прапору був все при одділах, помагав, де ся лем дало. Не міг помочі вшыткым, бо мусив бы послати на лічіня скоро цілый прапор.

Кідь ся атаки на Обшар не дарили, выдумало велія армады новый способ, як у тім просторі переконати неприятельску обрану. Приказало організовати „ударны группы“ . У розказі чс. арманднозго корпусу з 13. октября 1944 было приказано, жебы 1. і 3. брігады створили ударны группы в кількості 40 – 50 вояків, котрых бы вели скушены одважны боївници зо женістами, выбавены высылчков. Тоты группы бы вошли до тылу неприятеля і в сполупраці з челныма

атакуючіма групами за підпоры стрільбы з канонів і мінометів бы знищили неприятельскы точки одпору. Але ани то ся не подарило і атаки скінчили неуспіхом.

Воєньскы одділы, котры проникли к першым неприятельским закопам, были у заболоченім терені так вычерпаны, же уж не мали силу ани атаквати. І кідь стрільба з канонів умовчала обявлены ціллі, николи ся не подарило досягнути то, абы ся не озвав скрытый куломет або група стрільців зо самопалами і так атака не вышла успішна.

Як споминав генерал **Л. Свобода**, штири дні од 14. до 17. октября ударны группы пробовали пробити ся через неприятельску оборону до тылу, але все были одбиты. Все прибывало загынувших і раненых. Найвекшов небезпеков все были міны, котры забивали і калічили вояків. Женісты ся снажили одміновлєвати окремы теріторії, але не стачили то зробити вшытко.

При многих зранінях мали повны руки работы передовшыткым хірургове. Главный хірург корпусу доктор **Шкваржіл** ампутовав, рїзав, зашивав, оперовав, чім захищав жывоты десяткам боївників. Робив од рана до рана, часто аж 50 операцій за єден день. Одпочівав лем на стільцю, котрый му принесли здравотны сестры. Ходив од єдного пункту, де ся обвязовали ранены, по другый і зась ся скланяв над операчным столом у польнім шпыталю. Была то вычерпна работа, але ішло о жывоты і втома ся одсувала жертвованостёв. В тых днях медіцинський персонал, докторы, зберачі раненых і санітарькы спознали цілу тяжобу войны.

Пряма участнічка тых боїв докторка **Енглова** на тоты дні споминає так: „*Лем ампутацій было даколи вісемдесят за єдну ніч. Повіла єм сі: буде то чудо, кідь ся дожыєме приходу до Прагы.*“

Ани по штирєх днях запеклых боїв ся лінія фронту в просторі Нижнёго Комарника не посунула ани о метер допереду. Велитель фронту маршал **І. С. Конєв**, по докладній аналізі неуспіхів, приказав 38. армаді, як здоконалити діятельство атакovanja. Генерал **К. С. Москаленко** в повній мірі решпектовав ёго розказы і приправив нову атаку. Вырїшыв перемістити смер головного удару намісто на Нижню Полянку – Стропків на часть теріторії Капішової і Свідника. Атаку мали зреалізовати одділы 67. стрілецького корпусу з 1. чс. армандным корпусом. Перелом ся плановав зробити на пятькілометровій части теріторії між селом Свідничка і гором Явіра.

Дня 18. октября 1944 дообіду чехословацькы одділы докінчили своє розміщення в новых позиціях. Перед нима была залісна гора Явіра і наліво од нёй гора Грабів і далшы верьхы. Надходила нова серія запеклых боїв з неприятелём, котрого вояцы, як выповів єден із заятых німецьких вояків, достали приказ обороняти своє поставліня до посліднёго чоловіка.

Георг Ганцк, німецький вояк, котрый боївав у тім просторі, ся ту зась по пятьдесятєх роках із колеґами пришов попозерати і до камеры повів: „*Гітлер вже не мав прихыленців. Боїввали сьме лем зато, жебы сьме захранили отчізну од большевізму.*“

Ервін Сцесней: „*Перемозі сьме уж не вірили. Налада была*

зла, мали сьме великы стратры, а мало збраней. Наша 168. дівізія бранила Обшар. Не могли сьме ся порядно закопати, проти нам была велика перевага, денно сьме страчали так двадцятьпять вояків."

Гайнц Андерз: „Гей, приходили молоды достойници, якысь народны соціалістичны ентузіасты, агітовали, хотіли підняти наладу. Были міджі нами терплены, але веце не досягли. Каждый ся снажыв дістати ся з того зо здоровов скоров – пережыти."

Отто Райнсдорф з ударной дівізії горських стрільців: „Были сьме пересвідчены, же боюеме за отчизну. Инакше, каждый хотів пережыти. Зато ся боївало так запекло, бо сьме ся бояли зятя."

Ірнфрід Кернесс: „Мы сьме мали силов-моцов затримати Росіян, абы Німці в тылу могли завчасу еваковати і захранити свій маєток і себе перед большевиками."

Тоты высловы німецьких вояків суть доказом того, же в Карпатських горах на нашій території боювали зо смілоств і наперек стратам, але во вірі захраны живота і Німецька. В просторі Явіры, де був пересунутый і чс. армандный корпус, ся 22. октября 1944 прудко боювало. Стрільба з канонів обох сторон, мінометів, советських ракетометів, ручных збраней ся в дакотрых мінутах зливали до такого гукоту, якбы в Карпатах проходила найвекша буря. Такой на другый день 23. октября надале проходили двохсторонны стрільбы і їх інтензивность была неперестанна. Лем што стрільба на єдній части території перестала, на другій ся зачала. Земля од выбухів была дословно розорвана. По тім вшыткім атакуючі одділы не досягли ниякы вызнамны успіхы. Нова атака мала зачати 26. октября і з той причіны нашы одділы мінили новы смер поступу. Пересунуты ся зачало 24. октября в пообідніх годинах за сильного дожджу, перед котрым ся не дало скрыти. Была густа молга, вояцы у тмі поступовали в ряді, взаємно ся про орьєнтацію освітлєвали ручныма батерками, котры лемшто освітили попереднього вояка. В тых крутых условиях не дало ся захопити о ниякий орьєнтацый пункт. Тот страшный поход, інакше ся го ани не дало назвати, скінчив аж рано о шестій годині 25. октября. Много наших вояків при тім пересуні заостали а к остатнім поприходили зо запіздінієм. В тым ставі вояцы мали ся розмістити южно од села Вышня Писана в лісі за силныма стовпами буків і мали копати закопы, але не мали сил. Задача была барз тяжка, бо мали добити гору Явіра, потім села Корейвці і Крайня Поляна. Атака ся мала зачати по вісімдесятьмінутів стрільбі з канонів.

• Од 25. до 27. октября 1944 пройшов у Долині смерти почас Карпато-дукляньской операції найвекший ей танковий бой. То сімболізує і памятник, де є німецький танк Панцер а над ним советський танк Т 34/85 недалеко села Капішова.

На тоту поставліня зробили цілый ряд атак советськы і чехословацькы боєвы одділы, але безвыслідно. Неприятель мав іщі дость сил і были припады, же ся атакуючі одділы дістали аж до неприятельского поставліня, але протиатакы свіжих сил, і кідь не барз силны, їх одбили назад. Тота скушеность вела ку тому, же ся зосереджовала увага, одкы властно тоты новы силы неприятеля у вирішалных моментах боя приходять. Было встановлено, же неприятель скривать свої залогы по зачатю нашої стрільбы з канонів на одвернутім схылі гору.

Німецькы вояцы в тых боях зачали поужывати заказаны боєвы средства, котрыма были выбушны стрілы. Тоты при стыку з будь-яков перешкодов выбуховали. Їх чутливость была така висока, же кідь вдарили в тылу одділів до дерева, vznikало пересвідчіння, главно вночі, же неприятельский куломет є прямо за нима.

Бої о гору Явіра каждым днём наберали высшу активность, звекшовали ся і прибивало веце раненых і мертвых. Почас тых боїв був тяжко пораненый поручік **Михал Білей**, котрого рота як перша перекрочіла граніці на Дукляньскім перевалі. Черепина му скоро одрізала обидві ноги над колінами. Лем што ся о тім дізнав доктор, такой про нього послав двох здравотників з носидлами. Здравотници не дошли, бо єден був забитый а другый тяжко раненый. Кідь то відів, сам ся зо своїм помічником виправив на схыл із носидлами, де бісніла буря огня і желіза. Медічно постарав ся о нього, але помочі му не было, бо по дорозі на ошетровню стратив вшытку кров. Тот смілый боєвник є похований на дукляньскім цінтерю.

Ранены вояцы на тій высоті были одсуваны на ошетровню, котра была одты оддалена скоро три кілометры за Вышнів Писанов. Много раненых одсун з території боїв не выдержало, бо обвязы ся по дорозі посунули, чім дошло з ран к повній страті кровли. 25. октобер був чорным днём другого прапора 1. чс. брігады, бо в тот день стратив половину своїх боєвників і не досяг ниякий успіх в бою о тоту высоту.

Величезна фізична намага послідніх двох днів, недостаткы у засоблєваню і великы страты з 25. октября ся проявили у цілковім ставі боєвників. Вояцы ся стали апатічны, были вычерпаны фізично і душевно. Вночі ся к одділам дістала полна кухня і вояцы дістали подля потреби пожадованы конзервы. Гірше то было з хлібом, бо був розмоченый і в руках ся прямо крушив на фалаточки. Лем што ся вояцы наїли, такой твердо заспали без огляду на дожд і на небезпечность од неприятеля. Зато їх стражіня в тоту ніч перевозили велітелі зо штабныма офіцерами і слабы поготовостны одділы.

По світаню 27. октября ся нашы одділы приправили на далшу атаку. Зачала ся пятьдесятмінутова стрільба з канонів, але одділы при атаці дістали ся до обколєсія. В тяжких боях ся зачала ситуація минити, неприятель часточно одступив і тым была Явіра з конечнов платностєв нашыма вояками добита.

Скінчила ся далша часть боїв, єдна з найкровавіших, якы нашы одділы выбоювали. Страты неприятеля были многократно векшы, як нашы і советськы. На самій Явірі в обраннім поставіню і прилеглых лісах, о котры ся боювало цілых 14 днів, ся нашло высше тристо мертвых німецьких вояків. В рокліні на юг од высоты ся нашло много окремых і громадных гробів без будь-якого означіння.

Сучасно почас боїв о Явіру по правій стороні нашого корпусу боювали і советськы одділы. Рано 25. октября 1944 по вісімдесятьмінутів стрільбі канонів советська 305. канонна

дівізія, підпорована танками 12. гардової танкової бригади, пішла до атаки смером на Капішову. Долина, котров ся пробивали советські танки проти неприятельским танкам тігер і Фердінанд, была сценов великой драматичной ситуації. По прудкім бою советські одділы добили южну часть Нижній Писаной і танки на тот раз підпоровані і боєвыми літадами поступили аж кілометр і пів южно од села. Узка і болотняна долина, кады вела єдина дорога, не могла утримати вагу тых танків. Лем по тій дорозі могли атакувати танки. Неприятель до долины пересунув множество протитанковых канонів, были ту і протилітадловы каноны і танки. Ціла долина была до шыркі сильно замінована протитанковими мінами. Каждый танк, котрый зышов з дороги і дістав ся на болотняну луку, такой стратив свій швидкий рух. Такой увязнув у болоті і ёго осадка стріляла з канонів і кулометів, помы танк не був засягнутый німецьким гранатом і зачав горіти.

Советські танкісты ся перебивали на северный край села Капішова і вдарили так клин до німецькой обороны. Їх далший поступ але був спертый силнов німецьков протиатаков за підпоры танків. У долині рікы Капішовка 26. і 27. октября 1944 ся праві в тых днях розгоріла найвекша танкова битка по перекрочію наших границь, де была знищена векшына танків обидвох боюючих сторон, причім 12. советська танкова бригада была цілком знищена. Тота територія боїв сі так выслужыла назву Долина смерти.

Днесь ту тоты бої припоминають сімболіка інштатованых танків „танкова рота в атаці“. По добитю горы Явіра были зась члены 1. чс. арматного корпусу пересунуты на попередній смер атаки на высоту Обшар, де боєвали іщі в новембровых днях.

В ранніх годинах 18. новембра, кідь ся выяснило, озвали ся зась катюшы і стовкы канонів і зачало ся стріляти на тону недобитну вершину Обшар. Вояцы, котры были звикнуты на выштыку, в тім моменті ужасли. Над їх головами перелітовали тоны набоїв, котры ся перемінили на огонь і смерть на Обшарі. Здало ся, же горы ся мусять рассыпати, перемінити на порох і з Німцями, але не стало ся так. Ані тота могутна стрільба з канонів не доказала знищити неприятеля так, абы не був схопный класти одпор. Тот ся снажыв за каждую ціну утримати тону высоту і знову заперти дукляньску путь.

В тот і наслідуючий день дошло до сильной інтензивности боїв, котры были поровнавателны з боями о коту 534 на польській стороні, або з боями на безменных вершинах при Зіндрановій.

Дня 22. новембра подарило ся неприятелёви зась здобыти гору Обшар і ситуація ся так стала крайнёв. Мінометчыкы наприклад самы зачали перед атакыв стрільбу з мінометів а потім ішли самы до атаки. Пятнадцятёх хлопів, котры ся вернули зо шпиталю, такой послали до боя на тот верх. О день пізніше, 23. новембра в пополудняшніх годинах атаквала на верх група капітана **Кунцла** і проникла аж на вершину горы, але хыбы у замірянню наших канонів способили того, же гранаты допадали міджі наших вояків. На другый день наслідовали далшы атаки на вершину і тота ся дістала до наших рук. Вночі на 25. новембра ся бої о верх скінчили. Чехословацькы вояцы поступили на

Свідник, досягли ріку Ондаву і тым ся про них скінчили бої в Карпато-дукляньській операції. Здецімованы німецькы одділы уступили до приправлених обранных поставлінь при ріці Ондава.

Умістнінем до обранных поставлінь ся скінчили кривавы, але вітажны бої о карпатські хребты, в котрых боєвав наш корпус од 8. септембра 1944 по боку советской армады. Страты, котры в тых боях были болестивы, што в чиселнім переданю представлять 1 100 павшых, коло 4 300 ранених і 1 000 незвістных, котрых можно раховати міджі зятых і мертвых. І наперек тому, же одділы были доповнёваны по скоро трёмхмісячных боях, їх початковый став ся значно знизжыв. Намісто 19 171 вояків, котрых мав чс. корпус перед зачатком Карапато-дукляньской операції, в половині новембра зістало лем 8 530 вояків і 22. новембра в часі боїв о послідній карпатський хребет мала піхота в єднім часі лем докінця 172 бояспособных вояків. Немалы страты мав корпус і односно боєвой технікы. В пасмі атаки нашого корпусу мав неприятель ско трираз вышшы страты, што становило высьше 17 000 вояків.

Советські войска в тых боях мали намного вышшы страты: высьше 19 000 павшых і высьше 60 000 рених. Німецькы войска мали выряджених веще як 52 000 боєвників.

Цілковы страты в тых боях суть у різних авторів одлишно публікованы, **єден факт але зістає, же жертвы ослободжующих войск были надміру великы, на што не смієме забыти. Зато нашов моралнов повинностёв є дослідно припоминати сі противойновый заповідь подій, котры ся одбыли в Карпатах на осінь 1944 року.**

Жрідла і література:

1. Kvapil, Oldřich: Z vítěznej cesty, Bratislava: Slovakopress, 1971, выдав Дукляньський музей у Свіднику.
2. Kulka, Erich: Židé v československé Svobodově armádě. Praha: Naše vojsko. 1990.
3. 2. čs. samostatná paradesantná brigáda, Dunajská Streda: Simpess R. G. T. Press, 1998, pre ЦР ССПБ у сполупраці з Музеєм ЧНП.
4. Graus, Pavol: Dlh československej historiografie bojovníkom na Dukle, In: Dukla večne živá, 1989, Zborník spomienok karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác, ч. 11.
5. Širc, Václav: Od Machnowky po Zyndranowu, In: Dukla večne živá, 1988, Zborník spomienok karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác, ч. 10.
6. Komárnický, Ivan: Spomienky z boja proti fašizmu v druhej svetovej vojne na východnom fronte a v Slovenskom národnom povstaní 1939 – 45, 1997.
7. Окреме бадання автора в Заршыні у Польській республіці 29. 8. 1995.
8. Richter, Karel: Apokalypsa v Karpatech. Praha: Nakladatelství Ostrov, 2003.
9. Generál spomína, In: Nedeľná Pravda, 22. 11. 1985.
10. Rodák, Jozef: Vojenský význam okolia Duklianskeho priesmyku v zrkadle histórie, In: Ročenka odbojára, 2008.
11. Rodák, Jozef: Týlové jednotky 1. čs. armádného zboru v karpatsko-dukelskej operácii, In: Dukla večne živá, 1989, Zborník spomienok karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác, ч. 11.
12. Проєктор, D. M.: Přes Dukelský průsmyk. Praha: Naše vojsko, 1962.
13. Sacher, Vilém: Dukelská operace. Praha: Naše vojsko, 1949.
14. Особна корешпонденція автора з Рудолфом Белаваем у роках 1984 – 1989.
15. Позначкы автора зо стрічі автора з Володиміром Тіреком у році 1979.
16. Rodák, Jozef: 50 rokov od bojov na Dukle. Praha: Armádní technický magazín, 1994, ч. 9.
17. Особны позначкы автора зо стрічі з участниками дукляньских боїв, 1970 – 1985.

• 28. юна 2015 по успішнім зложінню бакалярських штатних екзаменів з русинського языка і літературы на ІРЯК ПУ на пам'ятку ся сфотили: (зліва в першій ряді) учітелі – проф. ПгДр. Ю. Дудашова, др. н., доц. ПгДр. В. Ябур, к. н., доц. ПгДр. А. Плішкова, ПгД., і ПгДр. К. Копорова, ПгД., і (в другій ряді зліва) доц. ПгДр. А. Атоняк, к. н., (в другій ряді справа) Мгр. В. Падяк, к. н., (всередині в другій ряді зліва) абсолвенткы В. Шебестова, К. Петрусова, Д. Прочкова і А. Іванішова.

• По успішних магістерських штатних екзаменах з русинського языка і літературы на ІРЯК ПУ у Пряшіві: (зліва) Мгр. М. Гудакова і Мгр. Я. Ріганова.

• Честный гость, учитель и студенты на святочном отворію проекту Studio Sargado-Ruthenogim 2015. Первый ряд зліва: проф. Др. Е. Будовская, Мтр. В. Падяк, к. н., доц. Пед. А. Плішкова, Пед., проф. Др. П. Р. Маточій, Пед. К. Копорова, Пед. і Мтр. П. Крайняк. Другый ряд зліва: А. Гніпова, А. Іванішова, Я. Ріганова, Н. Тапсак, М. Гудакоева, Р. Маріян, Л. Кралёва, М. Падяк, С. Кралёва, К. Петрусоева, М. Павеліч, Б. Ву і М. Бречкова.

